

RINGERIKE.

AKSJESELSKAPET
FOLLUM
FABRIKKER

RINGERIKE

1964 - 1965

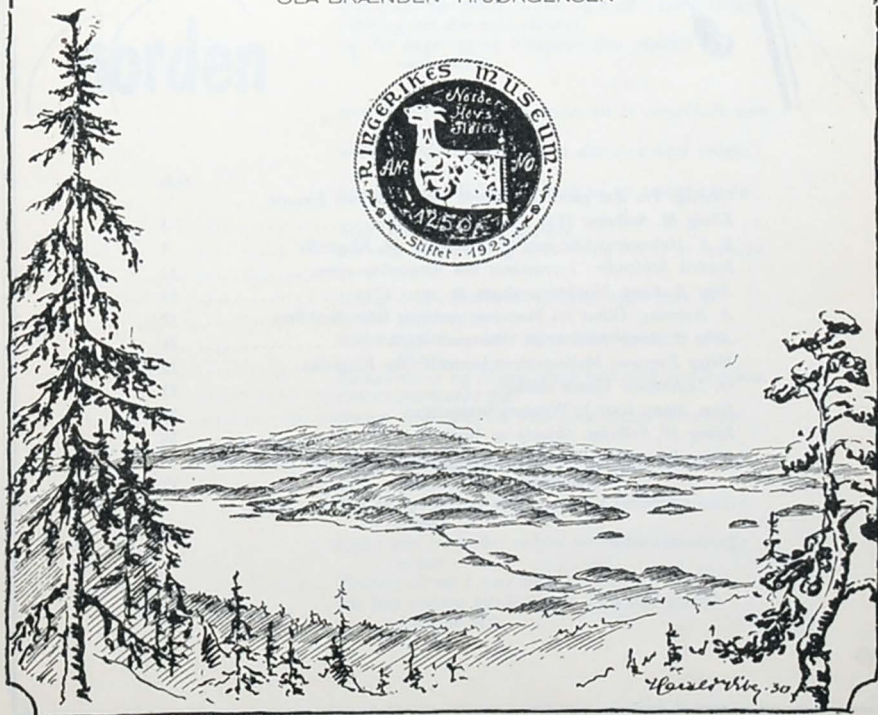
UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS

OLA BRÆNDEN - H. JØRGENSEN

INNHOOLD:

	Side
Omslag: Fra den gamle prestegård. Foto: <i>Guðrun Jønsen</i> .	
<i>Elling M. Solheim</i> : Dikt. Hyrden fra nordn	3
<i>E. F. Halvorsen</i> : Litt om attegrensing på Ringerike	5
<i>Fredrik Schjander</i> : I præstlære hos Ringerikspræsten	12
<i>Arne B. Bang</i> : Norderhov-slaget 28. mars 1716	15
<i>A. Rynning</i> : Glimt fra Hønefoss omkring århundreskiftet	17
<i>Arne B. Bang</i> : Altertavlen i Bonsnæs Kirke	21
<i>Helge Fonnum</i> : Mellomalderdokumenter fra Ringerike	22
<i>O. Loeshagen</i> : Gamle skikker	25
<i>Sigv. Mjør</i> : Karl J. Weners beretninger	26
<i>Elling M. Solheim</i> : Skjorta og Julegeita	30
<i>Helge Fonnum</i> : «Skilmålet». En gammel skikk ved begravelser i Hallingdal	32

ELLING M. SOLHEIM:

Hyrden fra norden

Far og Borken er i skogen for å hente juleveden,
digert lass med tyristubber ifra brema inni skaret.
Det skal varme godt og lyse nå i verste
mørketida,
så for oss er ingen fare.
Og i natt, ved midnattsleite, er det jo at sola
snur.

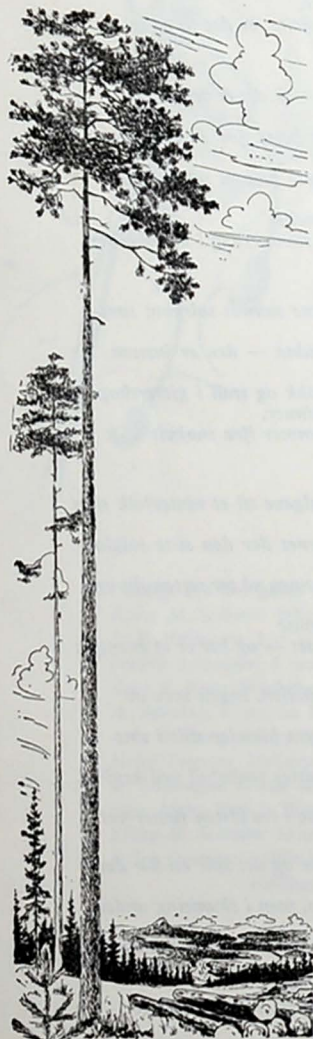
Furutoll og tyristubber — å, det er vel grepa
greier.
Far og Borken gjør sitt beste, for de veit nok
hva det gjelder:
Julekvelden skal det gløse jussom sola her i
peisen,
så om frosta svir og smeller
skal det varme som en sommerdag i heimen her
vi bur.

Tyri, ser du, det er farne somres solskinn som
har storkna.
Ja du kjemmer det på lukta — den er jussom
full av minner.
ifra lykkelige dager: Lokk og trall i gjeterskogen,
rabb og hei der sola skinner,
og det anger tusen blommer ifra snøkvit
moltenyr.

Sant forvisst: Ei himmelgave til et vinterfolk som
sturer
under harde himmelbrynet der den siste solglo
rømte.
Fenrisulv og Midgardsormen nå tar retten sin og
makta.
Men Vårherre ikke glømte
oss med nåden sin og lyset — og her er et eventyr:

Det er stilt i Betlehemsstallen. Ingen svev av
englevinger,
ingen hyrder — bare dyra blunder stilt i sine
båser.
Barnet sover og Maria sitter tankefull ved krybba.
Over nattmørke åser
tindrer stjerna så De Vise i fra Østen finner vei.

Da går døra opp så stille og det står en kar der
inne.
Vel en hyrde ifra marka, men i skumring under
panna
ligger syn fra andre vidder — andre stjerneville
netter.
Trufast klemt i eine banda
har han staven, byrdestaven, som han støtter
framfor seg.

«Jeg er fremmed her. Det landet som mi slekt
 har tatt i eie
 ligger langt mot nord, der mørket stenger
 himmelelden ute.
 Alt jeg mista hit på ferda, bare staven fikk jeg
 berga,
 den var titt min hodepute.
 Nå jeg vil at den skal lyse for det vesle barnet
 der.

Den har stått som tre der oppe i min ungdoms
 fagre skoger,
 lofta krona imot lyset på en rank og trassig
 stamme.
 Gjømt en drøm om å få skimme for et barn som
 skulle komme:
 Verdens lys og livets flamme.
 Nå er drømmens time kommen. Våre lengslers
 mål er her.

Han slår eld og tenner staven og ei godlukt
 fyller stallen,
 driver som ei stille belsing ifra kvite vinterlandet.
 Barnet vakner, ler mot lyset, og Maria opp det
 løfter,
 løyser litt på kjolebandet,
 gir det brystet sitt og sier i den røde
 fakkjelglød:

«Sol skal sige, mørkets makter, ulv og ufred
 titt skal råde.
 Angst og armod fyller folket i de solforlatte
 hytter.
 Men ei signing med jeg sender her fra sonnen
 min ved brystet
 som til evig tid beskytter
 folket ditt, så det skal bære lysbud gjennom
 verdens nød.»

Hyrden kneler for gudsmoren — kysser barnets
 nakne føtter,
 går så ut der stjerna lyser — han har langt og
 vidt å fare,
 heim til folket sitt som sturer, kvevd i snø ved
 solbøversleite,
 så det kan hvert ord bevare.
 Lykkeløftet sang i sjela så den ferda ble vel
 slutt.

Og så, barn, så er vi framme her i mørket og
 i kulden.
 Men hver gang som natta truer med å slukke
 håpets kjerte,
 tem da trostig tyrilogen — den vil mimme deg
 om hyrden
 som bar løftets ord i hjertet.
 Hør — nå tramper far på tråkka og vårt
 eventyr er slutt.

LITT OM

ættegransking

PÅ RINGERIKE

Av E. F. Halvorsen

Det er ikke mange bygder som har et så grundig, pålitelig og samtidig fyldig verk om slektshistorie som Ringerike har i A. Lagesens tre bind om «Ringerikske slekter». Gjennom disse bøkene kan svært mange ringerikinger følge i alle fall enkelte linjer av sin ått tilbake til omkring 1700, og i heldige tilfeller kan jeg følge noen slekter enda lenger tilbake. Men jeg har ofte opplevd at folk har spurt om det lar seg gjøre å komme lenger tilbake enn Lagesen, og i denne artikkelen har jeg da tenkt å gjennomgå kildene til Ringerikes historie i eldre tid og å gi en oversikt over hva vi ennå kan ha håp om å finne i utrykte papirer og i slikt materiale som alt er utgitt.

De utrykte kilder som en ættegransker først og fremst går til, er naturligvis *kirkebøkene*. Der finner en oppgaver over fødte, døde og gifte, og en skulle da tro at kirkebøkene var langt på vei nok materiale å arbeide med. Men dessverre er det ikke alltid slik. Først og fremst inneholder ikke alle kirkebøker alle de opplysninger vi venter, kanskje bare en eller to av de tre slags opplysninger vi venter å finne.

Dessuten kan bøkene være slurvet ført. I store kall blir det også nokså mange personer som kommer med i kirkebøkene, og den som da bare er på jakt etter sine egne forfedre, vil få et ganske stort arbeid for å finne frem. Det er lettere for en profesjonell gransker som vil ha med alle ætter i ei bygd, for ham blir det bare spørsmål om å ordne materialet. Viktig er det også å merke seg at et dødsfall kanskje kan mangle i kirkeboka fordi en person er død utenfor bygda og begravd ved en annen kirke. Å gi seg til å lete gjennom fremmede kirkebøker er naturligvis nokså håpløst.

Kirkebøkene i Norge begynner for det meste først på 1700-tallet. For Norderhov begynner de i 1704, for Hole i 1716 (andre preste gjeld var

det ikke på Ringerike i eldre tider). Disse kirkebøkene inneholder naturligvis også mye stoff som Lagesen ikke har utnyttet, fordi hans bøker nesten utelukkende holder seg til de ættene som satt på gardene. En ting som ættegranskeren må være klar over, er at de aldersoppgavene som fins ved dødsfall, ofte er lite å stole på. Særlig gjelder det for eldre folk, som jamt over blir gjort for gamle. Vi kan av og til kontrollere det, fordi somme av de dødsfallene som er anført i de eldste kirkebøkene, gjelder folk som er nevnt som barn i manntallene fra 1664 og 1666, og hvis en går litt nøyere gjennom slektsregistrene, vil en også av og til finne at hvis aldersoppgavene ved dødsfall skulle være riktige, måtte mange kvinner ha fått barn langt opp i femti- og seksti-årene.

Når det gjelder ætter på matrikulerte bruk, kan det ofte være lettere å arbeide med *Skifteprotokoller* og *Pantebøker*.

Skifteprotokollene inneholder alle skifter som er avholdt av sorenskriveren, og skiftene gir ofte mange interessante opplysninger om familieforhold utenom det som direkte har med arvegangen å gjøre. Den eldste skifteprotokollen for Ringerike begynner i 1671. Men det er slett ikke alle bønder det er offentlig skifte etter, så det er nærmest å regne for et heldig tilfelle hvis en kan finne opplysninger om sine forfedre i denne eldste skifteprotokollen. Men heldigvis er det lett å finne fram til skiftene, for i Statsarkivet i Oslo fins det et fullstendig register over alle skifter som er registrert i protokollene fra 1670 fram til 1800, ordnet alfabetisk på kartotekkort i skuffer, med henvisning til side i den protokollen skiftet er innført i. Disse kortene gir opplysninger om navn på avdøde, hans eller hennes etterlevende ektefelle og barn, og om hvor stor arv det var til deling. Men en bør ikke nøye seg med bare å se

på kortene, for selve skiftet kan ofte gi flere opplysninger, f. eks. om formyndere for barn, som oftest er nærmeste frender, og dermed får en kanskje bedre greie på forfedrene enn ved bare å se på kortene.

Pantebøkene er tinglysningsprotokoller, det vil si at i dem er innført alle dokumenter som er tinglyst på de ordinære bygdetingene. Det som har mest interesse, er eiendomskjøp, men mange andre kontrakter er også tinglyst, slikt som delekontrakter, husmannskontrakter (ikke så svært ofte, dessverre), og panteobligasjoner. De siste blir det etterhvert mange av. Til pantebøkene fins det *panteregister*, mindre protokoller med alfabetisk ordnede oversikter over de gardene som er nevnt i de tinglyste dokumentene i pantebøkene. Skal en derfor finne fram til eierrekken på en bestemt gard, må en slå opp på navnet i panteregisteret og finne henvisningen til side og nummer på panteboka for å få tak i alle tinglyste dokumenter som vedkommer garden. Pantebøkene for Ringerike er bevart fra 1690, og panteregister fins fra samme tid. Men når det gjelder akkurat Ringerike (og andre flatbygder også), er det ikke alltid stort å finne om ættehistorien i de eldste pantebøkene, fordi så mange bruk var leilendinggods, og leilendingene, som nok i de fleste tilfeller er av gamle ringeriksætter, deltar ikke i salg og kjøp av de gardene de sitter på. Det er først fra omkring 1700 og utover at leilendingene kjøper den jorda de bruker av de store jordegodseierne, slik at en i alle fall kan få tak på akkurat når en gard gikk over i bondeie.

Det er disse tre slags utrykte kilder som alle atteganskere må arbeide med. Både kirkebøker, skifteprotokoller og pantebøker ligger i Statsarkivet i Oslo. Det er også disse bøkene Lagesen har brukt, og i det store og hele har han vel fått med det meste av det stoffet som fins der, slik at det oftest ikke er så mye mer en kan få tak i. Det gjelder særlig bøkene om Norderhov og Haug; for Hole, som var den første boka han sendte ut, har han nok ikke utnyttet alt materialet. Dessuten er det å merke at han ikke har tatt med alle mindre gardar, og praktisk talt ingen husmannsætter, og selv om det ikke er stort å finne i pantebøkene av stoff om husmennene, kan det nok være litt. For de gardene som fortsatt å være offentlig gods, har Lagesen ofte svært sparsomme opplysninger helt fram til de ble solgt til private, kanskje først utpå 1800-tallet. Derfor

er det at en gard som Averøya ikke har et eget kapittel i bindet om Hole, mens en del av de gardene som tilhørte kondisjonerte, ikke er særlig inngående behandlet før de gikk over til bønder. I bindene om Haug og Norderhov er behandlingen fyldigere. Lagesen rakk aldri å få utgitt det han hadde samlet om gardene i Ådalen og i Lunder, og det er svært beklagelig, for nettopp i dalene var det forholdsvis mye bondeie, og både skifteprotokollene og pantebøkene inneholder mye stoff av interesse om gardene der.

Men skal vi komme lenger tilbake i tida enn Lagesen vanligvis kommer, må vi gå til andre arkiver og andre dokumenter. I enkelte heldige tilfeller kan vi da få opplysninger om eiere eller brukere langt tilbake i tida, men en sammenhengende gardshistorie kan det ikke skrives for noen gard på Ringerike, og enda mindre en sammenhengende ættehistorie. Likevel kan det være morsomt å vite hvor en skal finne de opplysninger som eksisterer om de enkelte gardene i eldre tid, og jeg skal ta for meg kildene i rekkefølge fra de eldste tider.

Det kongesagaene kan fortelle om personer på Ringerike er nesten ingenting. Vi vet ikke om de to baglerhovdingene Filippus av Veien og Benedikt av Gomnes hadde etterslekt på Ringerike, og om Tanbergmennene vet vi at deres arvinger ikke bodde på Tanberg.

Av de mellom 20 og 30 runeinnskrifter som er kjent fra Ringerike, er det bare en, innskriften på steinen fra Eggemoen, som gir oss navnet på både en mann og den garden han bodde på, Åmunde Ormsteinsson på Setrang som reiste steinen (visstnok omkring 1200).

De viktigste kildene for både bygdehistorie og ættehistorie i de 250 årene mellom ca. 1300 og 1550 er *diplomene*. Diplomer er en felles betegnelse for alle slags brev fra mellomalderen i Norge. De fleste bevarte diplomer er utgitt i det store samlingsverket *Diplomatarium Norvegicum*, i 20 tykke bind, som hvert av dem inneholder omkring tusen brev. Noen diplomer er ennå utrykte, men et nytt bind er nå under arbeid, og det er stoff til enda ett. *Diplomatariet* inneholder brev fra de aller eldste, skrevet på 1100-tallet, og ned til ca. 1570, men det eldste brevet som gjelder en gard på Ringerike er et som er utstedt 16. mars 1291 (om Ulleren på Røyse). I alt fins det ca. 100 brev som har noe med Ringerike å gjøre i *Diplomatariet*. Det meste er rett og slett skjøter på deler

Utsikt over Steinsfjorden mot Asa.

Foto: Per B. L. Bye.

av jord, noen er vitnebrev om bruksretter og delesgang, og i noen få brev er det tale om arv og arvetretter. Hundre brev er ikke mye, og de gjelder så pass mange forskjellige forhold at det neppe lar seg gjøre å følge en eneste Ringeriks-ætt gjennom flere generasjoner. En skal aldri være alt for sikker på slikt, det kan av og til hende at et nærmere studium av brevene gjør det mulig å lage kombinasjoner slik at en kan få en sammenhengende ætt gjennom flere hundre år. Men svært mye av det som er gjort av slike kombinasjoner før bygger så alt for ofte på løse innfall og gjetninger. Det er ikke slik alle steder, i flere av dalene østafjells lar det seg gjøre å følge ættene gjennom de siste hundreårene av mellom-

alderen og fram til vår tid. Men når det ikke lar seg gjøre på Ringerike, henger det sammen med den måten brevene er bevart på. I dalene, f. eks. i Hallingdal og Sigdal-Krødsherad, som har sterke forbindelser med Ringerike fra gammel tid, blir det flere og flere brev ned gjennom hundreårene. Det er forholdsvis få brev bevart fra 1300-tallet, men fra omkring 1450 og ned på 1600-tallet er det ofte bevart temmelig store brevmengder fra enkelte gardar, så mange at vi nesten kan tale om gardsarkiver. Disse brevene gjelder kjøp og arv for det meste, og for Ringnes i Krødsherad og Gulsvik i Flå kan vi uten vansker følge samme ætt gjennom mange hundre år på grunnlag av brevene. På Ringerike er det slik at vi har ganske

mange brev fra 1300- og 1400-tallet, men på 1500-tallet og 1600-tallet er det nesten ingen brev bevart. Grunnen er ganske enkelt den at brevene fra før 1500 for en stor del, gjelder gardar som i løpet av denne perioden har gått over i offentlig eie, det vil si at vi her har rester av gamle gardsarkiver som slutter med at garden eller gardparten, og med den alle dokumenter, gikk over i offentlig eie. Og brev som lå i offentlige arkiver ble vanligvis bedre bevart enn de som var i privat eie. Det har nok vært atskillige brev om de gardene på Ringerike som var privatgods også, men vi må regne med at en stor del simpelthen er blitt kassert etterhvert på grunn av at de fleste gardar har gått mye på handler i de siste par hundre år. I dalene var tradisjonene sterkere og følelsen av at alle gamle dokumenter måtte bevares, fordi de kunne komme til nytte, forsvant ikke

Dette med at de gamle Ringeriksbrevene er rester av arkiver som er gått over til offentlige arkiver kan en se ganske tydelig når en ser på hvor brevene var da de ble trykt: de fleste er hentet fra samlinger som opphavelig har tilhørt slike institusjoner som Oslo bispestol eller Maria-kirkens arkiv. Det hender at en ved å se på oppbevaringsstedene kan oppdage sammenheng mellom brev som en ellers ikke forstår meningen med. I en artikkel her i «Ringerike» for noen år siden skrev jeg litt om noen gamle brev om Vesteren i Haug, alle fra før 1450; det er en brevserie som er bevart fordi den har tilhørt preste-arkivet i Norderhov. Likens fins det en serie brev om Bølgen, som ender i 1511. Et av brevene er framlagt på Oslo lagting høsten 1626, men dessverre mangler lagtingsprotokollen for det året, og dermed får vi ikke vite hva saken gjaldt; hadde vi visst det, er det mulig at vi kunne funnet ut en sammenheng mellom eierne i 1511 og 1626 og dermed få en ættelinje tilbake til mellomalderen. En tredje brevserie angår et kvernstø i Åsa, og brevene strekker seg over tida 1402—1460. Kvernfossen var krongods på 1500-tallet, sannsynligvis konfiskert på grunn av at eieren har begått en eller annen forbrytelse, men vi kan altså ikke følge eierne lenger ned i tida og vet ikke hva som førte til at kvernstøet ble krongods. I det hele må en si at det er nokså tilfeldig hva som er bevart av brevserier, det er slett ikke alltid de største gardene brevseriene gjelder, det kommer helt an på om det har vært tvister om eiendomsretten.

På 1500-tallet får vi noen få diplomer som tydeligvis har vært i privateie, men de er bare bruddstykker av arkivene, ikke fullstendige gardsarkiv. Noen brev om Strande fra 1462, 1511, 1527 og 1529 ser lovende ut, men vi mangler opplysninger mellom 1529 og 1615, da Torstein Hov i Ullerål eide storparten av garden, og derfor kan vi ikke følge Torsteins ætt bakover. Fra tida 1500 til 1550 kjenner jeg bare 9 Ringeriks-brev (derav 2 utrykte), og fra tida 1550—1600 7 brev, de fleste uten sammenheng med hverandre.

Vi kjenner til at det har eksistert atskillig flere brev ennå på 1600-tallet. I 1622 var alle gamle hjemmelsbrev for de gardene klostrerne på Hovedøya og Nonneseter ved Oslo hadde eid oppbevart på Akershus, og det ble laget et register over dem som vi ennå har. Seinere er de fleste brevene tapt, og registrert inneholder bare få detaljer, slik at det vesentlig viser noe om gardshistorien, men ikke noe om ættene.

De dokumentene jeg nå har snakket om, er egentlig rent private. Offentlige arkiver fra mellomalderen er det i det hele smått med, og vi eier ikke et eneste skattemanntall fra før 1500 på Ringerike. Derimot har vi et manntall for gjen-gjerdten (en ekstraskatt) i 1528—1529, og det gir oss navn på alle brukere på Ringerike i 1528, bortsett fra de få som var skattefrie (neppe mer enn en 5—6 stykker). Men manntallet inneholder bare fornavn, ikke farsnavn, og sier ingenting om formuesforhold eller ætt. Vi har også liste over 13 skattebetalere fra 1514, delvis med farsnavn. I lensregnskapene for Akershus for 1557—1558 og 1560—1561 er det også tatt med lister over de ringerikingene som betalte foring (en ny skatt), lister over alle som betalte landskyld til kronen (av det gamle krongodset og av Hamar bispestols gods), men siden ikke alle bønder betalte foring disse årene, får vi ikke en gang navnene på alle brukere, og nå som for er det bare fornavn og gardsnavn som står i listene.

Både i 1528—1529 og i 1557—1561 får vi dessuten futens lister over bøter som er betalt og i 1557—1561 dessuten oppgaver over noen få personer som har bygslet en gard for første gang. De neste offentlige dokumenter vi får er jorbøkene fra 1577 av; de gir oppgaver over alle gardar som er i bruk og som det betales skatt av, og de er nyttige når vi skal følge nyryddingen, men de inneholder bare gardsnavnet, ikke navn på brukeren.

De skattemanntallene som er bevart fra 1592—1593, 1593—1594 og 1604 inneholder også bare gardsnavn. Men fra 1613 begynner den sammenhengende rekken med skattemanntall, slik at fra det året av kan vi følge brukerne år for år på hver eneste gard på Ringerike. Men i alle disse skattemanntallene er det bare fornavnet som står, og vi kan aldri vite om en ny bruker er sønn, svigersønn, bror eller i det hele tatt ikke slektning av den forrige bruker. En annen ting som må understrekes med skattemanntallene er at de ikke alltid er å stole på når det gjelder årstall for skifte av bruker på en gard. Det hender ikke så sjelden at futen skriver av både gards- og brukernavnet fra et gammelt skattemanntall, og da helst ett for samme skatt; på den måten kan vi få det underlige tilfelle at en bruker figurerer som skattebetaler i manntallene for «bygningsskatt» mange år etter at det i følge landskatt-manntallene har kommet ny bruker på garden.

Bedre opplysninger enn skattemanntallene gir futeregnskapene. De inneholder lister over bygselavgift, og tredjeårstake på de gardene som kronen var mesteier i, og dessuten register over bøter. Bygselavgift betalte en ny bruker når han bygslet garden, og ofte forteller futen om han var sønn til forrige bruker, eller han gir oss i alle fall både navn og farsnavn på den nye brukeren. Tredjeårstaken betalte leilendingen hvert tredje år, og således kan vi følge brukerne fra førstebygelsen helt fram til en ny bruker overtar, slik at det på kronens gardar ikke kan oppstå tvil om når skiftet har skjedd. Det er vel 50 gardar og underbruk vi kan følge på denne måten, fra futeregnskapene begynner for alvor fra 1613 (det er bevart et eldre regnskap fra 1600) og fram til ca. 1650. Da ble uheldigvis for oss mye av krongodset solgt til private, og dermed mister vi den kilden for de større gardene, bare noen smågarder særlig i dalene fortsetter å være krongods.

Bøteregisteret kan selvsagt gi nyttige opplysninger, om ikke annet så forteller de oss i alle fall at de bøtelagte var i live det året de ble bøtelagt, og av og til kan vi få opplysninger om familieforhold også. Bl. a. kan vi få vite hva *konene* het, og det er ganske nyttig, fordi konene som regel aldri kommer til å figurere i skattemanntall hvis de da ikke sitter som enker og brukere en tid. Interessant er det ofte å notere bøkene for «løst leiermål» og bøter for «å ha kommet for tidlig», for oftest dreier det seg om folk som enten skal

gifte seg eller som alt har gjort det, men som har vært litt tidlig ute med å flytte sammen. Slike lister er interessante kulturhistoriske dokumenter, men det gir få brukbare opplysninger for slekts-historien.

En spesiell form for skattemanntall er de som gjelder for odelsskatten, en skatt som de jordeiende bønder betalte. Mens de fleste andre skattene helt fram til omkring 1650 var utlignet helt grovt etter gardklassene fullgard, halvgard og odegard, enten disse gardene var av de største eller av de minste innenfor klassen, ble odelsskatten utlignet som vanlig formuesskatt, og måtte da variere temmelig sterkt. Dermed ble det nødvendig å lage odelsjordebøker med nøyaktige opplysninger om hva hver enkelt bonde eide. De fleste eide så lite jord at de ble skattet som leilendinger, men de som eide så mye at odelsskatten ville overstige det vanlige beløpet for landskatten, ble skattlagt som «odelsbønder», og de er oppført særskilt i landskatt-manntallene, med liste over hva de eide. Det er svært verdifullt, for når jordegods da skifter eier, kan vi ofte av det slutte oss til arvegangen.

Hva vil det da være naturlig å gjøre for den som vil finne ut noe om brukerne på en bestemt gard på 1600-tallet? Det er jo klart at det blir litt tungvint å gå gjennom alle skattemanntallene for alle år, og utover i hundreåret blir det så mange forskjellige skattemanntall for hvert år at en må velge et av dem. Jeg tror det fornuftigste da vil være å bruke skattemanntallene for den viktigste skatten, den som kalles «landskatt». Der står de få bøndene som betaler odelsskatt først, og deretter følger alle leilendingene etter gardsklassen, og til sist noen få husmenn og drenger. Virkelige odelsjordebøker, med oversikt over alle bønder som eide jord, fins fra 1615, 1624 og 1642, og de er forholdsvis forte å gå gjennom. Hvis det gjelder en gard som kronen var bygselrådig over (og det kan en finne ut ved å se på mine artikler i eldre årganger av «Ringerike»), bør en undersøke i futeregnskapene under overskriftene «Bygsel» og «Holding» (d. v. s. tredjeårstake). Bøteregisteret er det ikke umaken verd å gå gjennom for muligens å finne brukbare opplysninger, og skattemanntallene for alle de andre skattene, båtsmannsskatt, officersskatt, bygningsskatt og hva de nå heter, kan en også la ligge; de er også vanligvis de minst pålitelige.

Fra 1647 blir skattemanntallene mer utførlige (og hovedskatten kalles nå kontribusjon), med

oppgaver for hver gard over hvem som eier jorda; det vil si at skattemanntallene er rene matrikler. Dermed får vi et fyldigere materiale for selve gardshistorien, og det kan naturligvis også være til hjelp for slektsgranskingen. I 1664 og 1666 får vi så de to eldste manntall over alle menn, henholdsvis over 14 og over 2 år gamle, med aldersoppgaver. Manntallet deler opp mennene i brukere, sønner, drenger og husmenn, og den siste gruppen inneholder da alle som ikke kommer inn under de andre gruppene. Aldersoppgavene er ikke å stole på, for ofte viser det seg at de varierer atskillig mer enn to år fra 1664 til 1666, og vi kan vel ikke være sikre på at alle er kommet med heller, men stort sett er det et svært verdifullt materiale vi får her. I Norderhov er praktisk talt alle innskrevet med navn og farsnavn, men Hole-presten er dessverre ikke så omhyggelig.

Alle de kildene jeg nå har gjennomgått for de eldste tider er enten trykt eller ligger i Riksarkivet. De 20 bind av *Diplomatarium Norvegicum* er å finne i alle større biblioteker, og i de siste årene har rektor Fonnum gitt en oversikt over diplomer fra Ringerike her i tidsskriftet, slik at det blir forholdsvis lett å se hva som er å finne. Men en kort innholdsversikt kan selvsagt ikke gi alle opplysninger i et brev, og de som er interessert må gå til selve utgaven. Brevene er skrevet på gammelnorsk eller etter gammelnorsk mønster helt til bortimot 1500, og er ikke lette å lese, men en får da søke sakkyndig hjelp for å tyde dem. Listen over gjengjerdskatteyerne fra 1528 og sakefallstene fra 1528—1529 er utgitt i «Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. Aarhundrede» bind 4, og manntall og bøteregeister fra 1557—1561 i «Norske lensrekneskapsbøger» bind 1 og 2. Alle de andre jordebøker, skattemanntall og fute-regnskaper som jeg har nevnt her er utrykte og ligger i Riksarkivet, inntil 1660 under serien «Lensregnskaper», etter 1660 under serien «Fute-regnskaper». Prestemantallene fra 1664—1666 er samlet i en særskilt serie. Gjennom disse seriene kan en altså forholdsvis lett få en temmelig sammenhengende brukerrekke for hver enkelt Ringerigsgard fra 1613 og fram til Lagesen begynner, og i noen få heldige tilfeller kan en følge rekken lenger bakover, men sjelden få full sammenheng.

Men fra 1651 begynner en ny kilde som inneholder en mengde interessant stoff for ættegranskningen, og som aldri har vært skikkelig utnyttet, nemlig tingbøkene. Det er protokoller som soren-

skriveren førte over alt som ble gjort på bygdetingene, og over alle andre forretninger som han var med på — åstedssaker, noen få skifter, delegang o. l. Men tingbøkene har ikke register, og de er ofte vonde å lese fordi skriveren har hatt dårlig tid og har skrevet fort og gnidrete. Det er med dem som med bøteregeistrene, en kan ikke gi seg til å lete gjennom dem i håp om at ens forfedre skal ha vært blandet opp i en eller annen sak. Men alle slags saker kan ha interesse, og derfor må de en gang undersøkes skikkelig. Men det er et håpløst arbeid for den som er ute etter opplysninger om sin egen ått å gi seg i kast med dem. Tingbøkene ligger i Statsarkivet, sammen med kirkebøker og pantebøker, og de eldste er nå bare tilgjengelige på mikrofilm.

Det som hittil er nevnt, må være hovedkildene for alle ættegranskere. Det fins også andre utrykte samlinger og noen trykte også hvor en kan slumpe til å finne nyttige opplysninger. Siden folk fra andre bygder eier ikke lite jord på Ringerike, kan en regne med at de har hatt slektsforbindelser med ringerikinger, og da kan jordebøker og fute-regnskaper for andre landsdeler kanskje gi nyttige opplysninger. Noen saker gikk fra bygdetinget til lagtinget i Oslo, og da kan en finne opplysninger i lagtingsbøkene dersom de er bevart. De eldste lagtingsbøker for Oslo er utgitt, det er lagmannen Niels Stubs optegnelser fra Oslo lagting 1572—1578, men ellers er lagtingbøkene for det meste tapt for første halvpart av 1600-tallet, bare protokollene for 1608—1616 eksisterer (i Statsarkivet). Her og mangler register, og det er ikke mye stoff å finne fra Ringerike. Noen få opplysninger, særlig til gardshistorien, kan en også få i de trykte seriene «Norske Rigsregistranter» (kongebrev) og «Stattholderskabets Extractprotokol 1642—1650» og samme for 1662—1669. Dessuten fins det i fute-regnskapene en del tingsvitner forseglet av lagrettemenn, og seglene kan være nyttige fordi de gjerne har lagrettemennenes initialer. Slike segl fins også i kirkeregnskapene (i Riksarkivet).

Det aller beste er naturligvis å få tak i originalbrev om skifter og jordegodskjøp fra før skifteprotokollenes tid. Men av slikt fins det svært lite i offentlige arkiver, og det som fins, er gjerne brev som gjelder eiere utenfor Ringerike. Det ville være svært verdifullt om det kunne finnes flere gamle brev, helst slike som er eldre enn 1700, og de som måtte ha slikt, bør absolutt sende brevene til avskrift og fotografering i «Norsk Historisk

Kjeldeskrift-Institutt» i Oslo. Brevene får de selv-sagt tilbake, men de blir da bevart for ettertida dersom originalen skulle komme bort. Det er ikke ofte det dukker opp ukjente brev nå, men det hender da, og det er ikke mer enn en ti år siden Kjeldeskriftinstituttet fikk et gammelt skinnbrev om Sandsetra fra 1517 til avskrift og fotografering.

Det er klart at det er en forholdsvis grei opp-gave for en ættegransker å gå løs på skifteproto-koller og pantebøker, som det går an å finne fram i etter register. Men det er like klart at det er lite lønnsomt å gi seg i vei med alt det andre materialet jeg her har nevnt bare for å finne opplysninger om en bestemt slekt. Det er langt bedre å ta for seg flere gardar, helst hele bygder, slik at arbeidet blir gjort en gang for alle. En gang bør det komme en fullstendig gard-historie for hele Ringerike, men det er sikkert langt fram. Jeg har samlet stoff fra eldre tid i 15 år, riktignok med temmelig lange avbrytelser, og jeg har gått gjennom alt det materiale som eksisterer for hele Ringerike (så vidt jeg vet da) ned til omkring 1650. Men etter 1650 blir stoff-mengden så overveldende at en må gjøre et ut-valg, og det som først må gjøres, er å gå gjennom tingbøkene, i alle fall fram til ca. 1700, og det er et drygt arbeid som så vidt er kommet i gang. Men det er en oppgave for den lokalhistoriske foreningen å ta opp dette.

Til sist kan det være nyttig å gi noen eksempler på hvordan en må arbeide, og hvordan tilsyne-latende uvesentlige opplysninger kan være til hjelp ved kombinasjonene.

På en av By-gardene i Hole heter skatteytteren i 1557 Guttorm, og han er nevnt som lagrette-mann i 1576. I 1595 opptrer en Rolv By som lag-rettemann, og fra 1614 til 1635 står Guttorm Nordre By som bruker. Seglet hans fins i kirke-regnskapene for 1624 og i et tingsvitne i 1628, og initialene er G. R. Fra 1636 heter skatteytteren Anne By, tydeligvis enka, men fra 1645 heter brukeren igjen Rolv, 46 år gammel i 1664. Her må vi ha grunn til å tro at det er tale om samme ætt, med skiftet Guttorm-Rolv-Guttorm-Rolv fra 1557 til 1664; hvis vi nå kunne finne ut om den siste Rolv By hadde etterkommere, har vi en temmelig sikker ættelinje tilbake til 1557. Lenger kommer vi ikke, for i 1528 het brukerne på de to By-gardene «Jorinn» og Håken, og av de navnene kan vi ikke slutte noe sikkert.

Et eksempel på en helt sikker ættelinje: Bru-

keren på Kile heter fra 1648 Bertel Pålson, og han er stamfar for Kileætta. Han følger ikke etter sin far på garden, for det fins ingen Pål før 1648 på Kile. Men Bertel er et sjeldent navn, og siden brukeren på Breien fra 1623 til 1657 het Pål Bertelsen, er det rimelig å gå ut fra at Bertel var hans sønn. Det viser seg å stemme, for i skatte-manntallet for 1647, da Torger Larssen enda var bruker på Kile, står det at 1 skippund i garden eide «Bertel Breien i Hole prestegjeld». Nå ligger jo ikke Breien i Hole, så vi må finne forklaringen på hvorfor Bertel holder til der. Nå viser det seg at dette skippundet etter odelsjordebøkene tilhørte Jon Søre By fra 1612 til 1629, Guttorm Nordre By fra 1629 til 1634, og i 1642 Børje Gommnes' stebarn. Børje var tydeligvis gift med ei enke, vel enka etter sin forgjenger på Mid-Gommnes. Børje satt på Gommnes fra 1635, og bruker før ham var Helge. Bertel Kiles kone het Åse Helges-dotter, og det er da rimelig å anta at Bertel har giftet seg med stedatter til Børje Gommnes og har fått Kile med henne.

Et eksempel på hvor forsiktig en skal være: Brukeren på Søre Gjesval fra i alle fall 1678, kanskje før, heter Tollev Olsen, og han er stam-far for Gjesval-ætta. Brukeren i 1664—1666 heter Ola Halvordsen, og det er da naturligvis fristende å tro at Tollev er hans sønn. Men nå er tilfeldig-vis skiftet etter Ola Halvordsens kone Anne Ras-musdotter av 15. april 1664 bevart, og det viser seg da at de ikke hadde noen sønn Tollev, og selv om Ola giftet seg igjen, kan ikke en sønn av et nytt ekteskap ha vært voksen i 1678.

Av og til får påfallende likheter en god for-klaring. Brukeren på Nerstad heter i 1528 og 1560 Bent, i 1600 Engebret, 1612—1626 Simen og 1627—1628 Bent. Fra 1628 overtar Engebret Har-raldsen, som vi vet var sønn av Harald Auren. På Ferden finner vi en serie som ligner: Engebret i 1528, Nils i 1557, Gudbjørg i 1560, Simen i 1594 og 1600, Engebret fra 1612 til 1621, Harald Engebretsen, sønnen, fra 1618 til omkring 1660, og så hans sønn Anders Haraldsen. Det er rart at i 1600 heter brukeren på Ferden Simen, han på Nerstad Engebret, og i 1612 er det omvendt. Men ved en åstedssak mellom Myre og Egge 19. april 1653 er Harald Ferden, da en mann på omkring 80 år, innkalt som vitne, fordi han var oppfødt på Nerstad; dermed må vi kunne slutte oss til at Engebret Nerstad i 1600 er den samme

(Over til side 32)

I PRÆSTLÆRE

hos Ringerikspræsten

Av Frederik Schjander

Det var på vei til skolen Asbjørnsen som 14 års gutt kom til Lyse i Sørkedalen for å legge veien over Krokshogen til Kjerraten i Asa og videre til Norderhov prestegård.

Han spurte kjerringa på Lyse om veien. Men før hun kommer med den kjente reglen om at hun «skal te ham den saa skjellig, som han saa den for sig», vil hun ha greie på hvem han er, og gjentar for seg selv: «Ja saa — er han i Præstlære hos Ringerikspræsten».

Prester skulle de nå ikke bli, alle som gikk på artiumskurset i Norderhov prestegård. Asbjørnsen skulle ikke bli prest, han ble sendt dit fordi han var doven og likeglad med skolegangen i Christiania. Alt dengang hadde Asbjørnsen så mange interesser utenom skolen at det gikk utover lek-sene.

Sogneprest i Norderhov på den tiden var Abraham Wilhelm Støren (1764—1841). Han var presesonn og hadde vokset opp i trange kår sammen med 15 søsken. I 1820 ble han sogneprest i Norderhov og var i virksomhet der til sin død. Sogneprest Støren var ualminnelig aktiv og avholdt på Ringerike, kunnskapsrik utover det vanlige, han var f. eks. ikke så lite av en lege, dertil arbeidsom, pliktoppfyllende og modig. I 1795 ble han gift med prestedatteren Johanne Cathrine Brandt og hadde med henne 11 barn.

Den eldste sønnen, Christopher Wessel Støren, født 1797, var personalkapellan hos faren 1824—1828 og deretter residerende kapellan i Norderhov til sin død i 1834. Han var gift med sin kusine Ida Eline Christine Brandt. Det var Christopher Støren som tok initiativet til igangsettelsen av «studenterfabrikken» som han de første årene drev sammen med broren Peter Johan Støren (1800—1885), og hvor også faren, sognepresten, underviste.

Peter Johan Støren var offiser, gikk senere inn i postetaten og døde som postmester i Fredrikstad. Han var gift med Helene Andrea Aabel. En tredje bror, Henrik Eilert (1807—1867) kom til som

lærer ved kurset i 1831 da han ble personalkapellan hos faren. Han hadde senere sognekall rundt i landet og døde som sogneprest i Enebakk. Han var gift med Laura Ingara Krefting fra Viul.

A. W. Støren. Sogneprest i Norderhov 1820—1841.

I begynnelsen av 1830-årene kom kurset inn i mere vante former for alminnelig skoleundervisning. Det holdt da til på kapellangården Hønen. Så ser det ut til å ha vært stopp i noen år. Men i 1839 er skolen igjen i full drift i reglementerte former med egen bestyrelse o.s.v. Peter Johan, den tidligere løytnant, som på den tiden var postmester på Ringerike, er da den eneste av familien som er med som lærer. Skolen holdt i de årene til på Hesselberg.

Fra den tiden Asbjørnsen gikk på kurset leser vi i avisene annonser fra det Størenske artiumskurs. På et vesentlig punkt skilte dette kurset seg ut fra andre, idet legemøvelser, gymnastikk, gikk inn som fag i timeplanen. Dette var noe helt nytt.

Det er vel løyntanten som står for disse timene, som sikkert har hatt sin betydning. Sammen med jakt og fiske og streiftog på Krokskogen har de vært en oppmuntrende avveksling under en ellers ensformig skolegang og kontrollert lekselesing.

Her på Støren artiumskurs møtes Asbjørnsen og Moe, et skjebnets spill som skulle få så betydningsfulle følger. Det var sommeren 1827 de møttes der første gang, Asbjørnsen 15 år gammel og Moe 14.

Jørgen Moe hadde fått sin første folkeskoleundervisning hos overklokker Jens Larsen i Norderhov. Larsen var dansk seminarist og har innlagt seg store fortjenester av skolevesenet på Ringerike. Hans egen skole på Berger var mønsterskolen, og den første faste skolen. Her gikk Jørgen Moe i 3—4 år og kom så inn på «Studenterfabrikken» i prestegården, der skolen holdt til i «Munkestuen».

Sikkert har skolen, lærere, livet i prestegården og omgangen med jevnaldrende fra alle kanter av landet satt spor og etterlatt inntrykk for livet hos alle elevene. Men de andre elevene hører vi lite om, de står i skyggen av Asbjørnsen og Moe. Hvem var disse andre? Og hvor ble det av dem?

Vi kjenner ikke til noen elevfortegnelse fra Størens artiumskurs. Bare i en bisetning her og der kan man støte på en og annen om hvem det blir fortalt at han hadde gått på Størens «Studenterfabrikk» i Norderhov prestegård. Det er gjerne solide ansatte embedsmenn. Men vi støter også på høyst særpregede personligheter, folk som det går historier om senere i livet. Hvor forskjellige de enn kan ha vært, så har de fleste av dem et trekk felles, — de er friluftsmennesker, glad i å ferdes ute i naturen, ivrige fiskere og jegere. Et par av dem vi kjenner best, Moe og Grøtting, var i fysisk henseende under middels. Når de tiltrots for det ble ivrige friluftsmennesker og vandrings-

menn gjennom hele livet, skyldes det utvilsomt miljøet og samværet med kammeratene under skolegangen på Ringerike.

Av de mere særpregede elevene vi kjenner fra kurset foruten Asbjørnsen og Moe, har vi først og fremst Andreas Grøtting. Han var samtidig med Asbjørnsen og Moe og en god venn av dem begge, — ellers ville han vel vært glemt. Grøtting var prestesønn fra Hallingdal, en merkelig humoristisk begavelse, uten fremferd og blottet for ærgjerrighet, men streng i sine krav til seg selv. Faren ville han skulle bli prest og han tok teologisk embedseksamen, men prest ville han ikke være. Det ble til at han slentret gjennom tilværelsen, var huslærer her og der, og streift landet rundt som turist i en gammel snippkjole. Det hendte han var med Asbjørnsen på fisketur og på jakt, men utstyret hans var så godt innpakket i vann-tette hylstre og omslag at han sjelden kom til å bruke dem, og allerminst når det var best anledning, forteller Asbjørnsen.

Men vi som gleder oss over eventyrene og sagaene står i takknemlighetsskjold til Grøtting. Det er ikke lite som er kommet fra ham av det som Asbjørnsen og Moe har nedtegnet og utgitt.

Noe senere enn 3-kloveret Asbjørnsen, Moe og Grøtting, kom Haakon Hasberg Muus til Størens artiumskurs. Han ble senere den sagnomsuste «herren til Ullevål», storbonde, grand seigneur og selskapsmann. To ting hadde hans mor prentet inn i ham, kunne han fortelle, — for det første alltid å være hjelpsom, og for det annet å være arbeidsom. Han var gjennom hele livet begge dele i store målestokk, med sin rumslige gavmildhet og sine kjempekrefter som det gikk frasagn om. En trofast venn og en trygg støtte for alle som kom i hans vei og trengte hjelp.

På Ullevål møttes de norsk-norske, Bjørnson og Vinje, Helge Væringsaasen, Christopher Bruun og

*Skrevet tillade: Hr. Student Asbjørnsen at
fiske med Hæng i Nordmarkens Vandløb.
Danne Tillade og gjelde blot for dette Aar.
Christiania den 10de Junii 1828
H. Hasberg Muus*

mange andre, og sist, men ikke minst den trofaste jaktkammerat, Asbjørnsen. Jakten var deres felles glede og adspredelse.

48 år gammel giftet «herren til Ullevål» seg. Han hadde sett et fotografi av en ung dame som han likte i utstillingskassen utenfor fotograf Haveas atelier i Akersgaten, fortelles det. Han gikk opp til fotografen for å få damens navn og adresse, han ville gifte seg med henne, sa han. Det var fotografens 19 årige datter. Kort etter var de gift.

Til slutt skal vi nevne en elev fra kurset som ble kan hende den ivrigste jeger og friluftsmann av dem alle. Det var Herman Wedel-Jarlsberg, baronen til Bogstad, og første hoffjegermester ved det norske hoff. «Han kjørte med 4 hester for vogna, baron', og skulle det være rektig fint, brukte han forridder», leser vi i Reidar Holtvedts Sørkedalshistorier.

Hans liv var jakt og hester, heter det om baronen, og den dag i dag lever historier om ham i Sørkedalen. «Å, det var vel moro når baron' var på harejakt, da var det ofte mye folk med, og mange bikkjer. Denna baron, sa alltid så mye rart».

Han ble også medlem av Carl XV's jaktklubb, et eksklusivt selskap som med samme lidenskap dyrket Bacchus og Diana, og hvis jakter gav stoff til munterhet og dydig forargelse over hele Norden, skriver Yngvar Hauge i boken om Bogstad.

Brøren Harald Wedel-Jarlsberg gikk også på Størens kurs, og det var han som i en lang årrekke hadde hånd over jakt- og fiskerettigheter i Nordmarka. Den som ville jakte eller fiske der måtte ha skriftlig tillatelse undertegnet av baronen selv. Det var noen få utvalgte som fikk tillatelse, og hadde man først den da fikk man også lov til å bruke båtene som var i vannene, og til å ta inn på plassene. At Asbjørnsen hørte til de få utvalgte sier seg selv. —

Asbjørnsen gikk bare et års tid på artiumskurset og etter hans senere skolegang å dømme ser det ikke ut til at han hadde hatt det utbytte av Ringeriksoppholdet som hans far hadde ventet. Men han oppnådde ihvertfall å sette dypere spor etter seg i prestegården enn noen annen av elevene der. Han forelsket seg i sogneprestens datter Jacobine Støren, søster til begge lærerne! Og det ble litt av en historie.

Svermeriet for jomfru Støren har nok Asbjørnsen forstått å skjule mens han gikk på kurset. Han var vel redd for at han med sine 15 år og hun

med sine 13 ville komme i et komisk skjær som forelsket yngling. Men 17 år gammel og på sikker avstand blir han modigere. Da sender han fra Christiania et brev som Jørgen Moe får i oppdrag å overlevere jomfru Støren. Hun spør hvem det er fra og da Moe svarer «fra Asbjørnsen», rødmer hun og blir svært forlegen. «Altså formodentlig fra hans søster», tilføyer Moe diplomatisk for å hjelpe henne. Det forble da også en hemmelighet at det var fra Asbjørnsen. Noe senere sender Asbjørnsen en gave til Jacobines 15 års fødselsdag, ledsaget av et dikt som ikke var til å misforstå, viste det seg. Moe var overbringeren også denne gang og nå ble det ikke lenge en hemmelighet. Moe, som først senere fikk lese diktet og fant at det «røbede en brændende lidenskap», skriver til Asbjørnsen at det vakte atskillig røre og avstedkom en lengere hissig diskusjon i prestefamilien om hvordan en delikat sak som denne skulle håndteres. Jørgen Moe fikk ikke overvære familiediskusjonen men han fikk den referert av den felles venn Grøtting som hadde lyttet ved dørene. Han fortalte at det hadde gått varmt for seg og at gamle-fruen, støttet av datteren Marie, hadde forlangt at alt omgående skulle sendes tilbake til Asbjørnsen, selvsagt uten følgeskrivelse. Men begge prestene, far og sønn, fikk avverget dette drastiske skritt, skriver Moe til Asbjørnsen etter denne episoden.

Hos Asbjørnsen stakk begeistring for Jacobine sikkert ikke dypt, det var ikke første gang han var forelsket, og det ble såvisst ikke den siste Jørgen Moe kjenner sin venns svakhet for det smukke kjønn og skriver noen alvorsord til ham etter denne affæren, ut fra det inntrykk han hadde fått, nemlig at Jacobine virkelig var blitt glad i Asbjørnsen. I tidens svulmende stil skriver han: «O! Havde du seet hende under denne yndige Forvirring, kjære Ven! — aldrig skulde Du da oftere tillade dig at sværme om paa Troloshedens fraadende Hav!» Mens Asbjørnsen forble ungar hele sitt liv, ble Jacobine 22 år gammel gift med sogneprest Adolf Sigholt.

Det ble stille i prestegården da artiumskurset flyttet til kapellangården, og slutt ble det også med de timene som den gamle sognepresten hadde hatt så lenge kurset holdt til i hans hjem. En kjærkommen avveksling for ham har det derfor sikkert vært da han sommeren 1833 fikk celebret besøk, et besøk som er forevige i et lengere dikt. Det

(Over til side 32)

NORDERHOV-SLAGET

28. marts 1716

Av Arne B. Bang

Sogneprest Gjeitanger har gitt Ringerikes Museum en utskrift av kaldsboken for Norderhov fra 1733 angående en innførsel om slaget ved Norderhov Prestegård den 28. mars 1716. Innførselen gjengis her in extenso: (Herfra siteres fra side 5 fra det påførte ./. og til og med «Amen» på side 8).

Anno 1716 den 28de: Martii: En Løverdags imod Aftenen, kom et Fiendtlig Svensk Partj, anført af Obrister Löwen paa 1000de: Mand til Hest ind over Harstue Skoven igiennem Hadeland og herud efter *marquerende*, og tog ind til Nattehvilte her i Nordrehougs præstegaard; *Obristen* med *Officererne* i *Magr. Jonæ Rami* Huus og hans medhafte Hestefolch lagde sig ude i gaarden imellem Huuserne og gjorde alle veigne antænd Ild op for Sig, saavel i Præstegaarden, som op efter jorderne og paa gaarden Tandberig, og saa meget bædre, den Nat /:Gud skee tach:/ var ganske stilt for Vind og Væjr. Da Fienden havde nødt Aftens-Mad, som *Magr. Jonas* og *Kiæreste* lod tilbære og give Dem, samt ull og brændevijn, afforde de sine Klæder, *Mundering*, Stoffer, og Satte geværene hen til Side; Lagde sig i Partje Viis for de optændte Ilder og Varmer tryggelig og rollig til at Sofve; *Gaf Bud*,

efter de forhen udsente *Kundskabers Expresser*, Hielp og Rædning, I det *Obrister Øetken* med 3de *Compagnier Draguner* over Holsfiorden, samme Nat fra Gaarden *Steen*, Imod Klokken-3 paa Natten *arriverende* til Nordrehougs præstegaard i ald Stilhed, og en Skyndelig Iil, Hast og et fuld Rænd, til Hest, Reed ind iblant Præstegaardens Huusser med Skud og blaatte *pallasker*, overfaldende Fienden udj sin liggende Rollighed, hvorover Svensken blev Slagen, *Consterneret* og adspræd, uden det allerringeste til Deris Forsvar, dehl ihjelskutte, mange hugne og nedsablede, Hesterne skutte og hugne, Ja: den mæste dehl af Hesterne i saadan *allarm* slæde sig løss og henfløye over Jorder og Enger til Skovs; *Obrister Löwen* kom ud af Kammered og med Hans *Officerer* bleve Fangne strax neden ved Kirken paa Jordet i Hans underklæder, som Hand paa

MOOD TROESKAB, TAPPERHED, OG HVAD SOM GIVER ÆRE,

DEN HEELE VERDEN KANDBLANT NORSKE KLIPPER LÆRE

Det var den Æverste (A) som Kongen Tandet gaf,

Da mærgen Døen se det Star har sandet i sin Bruf.

Sengen havde ligged med, vidende sig i Mørked ingen *reterade*, fordj Hans Hester og folch alle vare i yderste *Confussion* og *Consternation*, af Skyden, Raab, Jammerlig Hyllen og stor Skrig, at den Enne iche fornamb den anden, og de som lidet Kræfter havde, Sogte Marken og Skoven at henflye udj, alleene Svenskens Picket vagt af *Capitain Allemander* med 25 hos sig havende Mandskab fra deres Post Sonden og Væsten for Kirken, strax Slauget begyntes *Escaperede* i Mørked udefter ved *Hoele* Sogn til Issen og over Tyrefjorden, hvor de om Morgenen bleve af Ringeriges folch eftersatte og fangne i *Wiggersund*, siden ført till *Bragernes*. Saa bleve og de slagne og *blæsserede* forde til Steen med *Obrister Löwen*, samt *Officerer*, og derefter til *Bragernes*; En liden Ræst af Fienden, af forvirrelse tog tilbage op efter om Hadeland igien, den Vey dem kom fra, alle saa till-Reede, *blæsserede* og Klæderne Sønderhugne paa, at de hængte og Slængte paa Hesterne frem og tilbage, item Hesterne knap kunde bære dem, og ingen af Bøigdens Mandfolch /:fordi alle laae i Leyren paa Krokskoven Hidst og Her:/ var tilstæde, som kunde optage dem, Nogle af Svenskens Hester gich løsse for Sig Selv, uden nogen var hos Dem. De udj Præstegaarden ved og omkring liggende Fiendens døde Kropper i Talled imod 40 støcher, blev om Morgenen Kast i en Graf, efter Slauget og *attacqven* var overstanden, i det Nordre Hjørne Næderst paa Kirkegaarden, og der Nedgrafvede.

Hvor da den Svenske *Obrister Löwen*, med Siine *Officerer*, blev fangne og mistede *in alles* med fangne, *blæsserede* og døde hen ved = „ 700 Mand.

Den *Reysse Löwen* var beordret til *Kongsberg*, for at bemæstre Sig Mynten, samt *Sølvet* og *Spolere* Sølv-Værked, faldt underweigs saaledes ud, Hand først maatte befinde hvad der var i *Dammer Kongens* Vaaben og lade Sig underrette, paa Mynten staar saaledes:

MOOD, TROESKAB, TAPPERHED, OG HVAD SOM GIVER ÆRE, DEN HEELE VERDEN KAND, BLANT NORSKE KLIPPER LÆRE

Det var den Overscrit (a:) som Kongen Landet gaf, Og mangen Svensk det Aar har sandet i sin Graf.

(a:) Ved *Kongens* Ankombst till Norge i Aaret = 1704, har Hans Ko: Ma: En Mynt ladet udgaa, hvorpaa med Bogstaver i Kanten omkring, staar oven skrefne 2de: Ljnnier.

Gud rædder Sine underligen i Nødens Tid, Hans Navn. være Ævindelg Ære!

AMEN

I 1733 var Hans Rosing sogneprest i Norderhov og ovenstående innførsel i kaldsboken skyldes vel ham. Anna Colbjørnsdatter levet fremdeles på Gudsgården. Hun hadde en avtale om pensjon med sogneprest Rosing.

Arne B. Bang.

Nærmere opplysninger om de forskjellige kan finnes bl. a. i: Norderhovsboken 1914 (s. 318 m.fl.). Slekten Bernhof, Christiania 1885 (Ramus og Colbjørnsen). Norsk Tidsskrift for Genalogi, bind 2 1920 (Rosing). Lagesen: Ringeriske Slechter bind III (Anna Colbjørnsdtr.).

Glimt fra Hønefoss

OMKRING ÅRHUNDRESKIFTET

★ Næringsveier og daglig liv ★

Av A. Rynning

I et tidligere hefte har jeg fortalt litt om byens utseende omkring 1900. Så blir jo det neste spørsmål: Hva levete så det vesle bysamfunnet av, og hvordan artet det daglige livet seg blant jevne folk? Jeg skal forsøke å gi leserne en skildring av det, og jeg ber om unnskyldning hvis bildet blir mangelfullt.

Den uten sammenligning største arbeidsgiver, og den som byens økonomi for en stor del avhang av, var Hønefoss Brug. Det eides av det engelske firma Edw. Lloyd Ltd., som i 1893 hadde kjøpt det av Chr. Anker fra Fredrikshald. Bruket hadde tremassefabrikk, sag, høvleri og snekkerverksted. Av faste arbeidere kunne det vel beskjefte mellom 150 og 200 mann, og noen få kvinner som stoppet filtene. Men i sommersesongen når tremassefabrikken gikk for fullt, og saken var igang, tok det inn ekstraarbeidere, som regel de samme år etter år, så arbeidsstyrken i de hektiske sommermånedene vel kunne komme opp i bortimot 300 mann. Ved tremassefabrikken var det dag- og nattskift, fra kl. 6 til 6 i hvert. Taubanen som fraktet tremasseballer opp til lageret ved jernbanestasjonen var i sving hele dagen.

Bruket hadde en spisesal, hvor folkene spiste sin medbragte mat — i pent vær om sommeren satt de forresten ofte ute. Maten bragte de med seg i 2-delte matspann med remmer på sidene, som holdt de to delene sammen, og dannet hanken. De arbeidere som hadde hjemmet sitt i nærheten, fikk forresten middagsmaten bragt til seg av et av barna.

Noen trygdekasse eksisterte ikke dengang. Det var jo først 3/7 -11 at syketrygden trådte i kraft, men bruket hadde ansatt lege, så både arbeidere og deres familier hadde gratis legehjelp. Forsåvidt var bruksarbeiderne bedre stillet enn de ved små-

bedriftene. Det var dr. Nils Bryhn som var brukslege omkring 1900. Foruten å være en meget dyktig lege, var han en lun, koselig mann av den gamle huslegetypen. Ulykkesforsikringen for industriarbeidere var begynt allerede i 1895, så om uhellet skulle være ute — og det var det nok dessverre av og til — så var arbeiderne sikret en liten invaliderente, og enken og barna fikk en liten stønad ved dødsulykker. Såvidt jeg husker, var enkepensjonen på den tid kr. 20,- pr. mnd, med et tillegg på noen kroner for hvert barn. Det høres ikke meget ut nu, men det var bedre enn ingenting, og de hadde ikke hatt så meget å rutte med mens mannen levte heller. Daglønnene var jo ikke store, fra 2 kroner dagen for en voksen arbeider. Topp-lønnen for en maskinfører — den høyeste stilling blant de vanlige arbeidere — var adskillige år senere kommet opp i 4 kroner dagen, men så høy var den neppe ved århundreskiftet. Og når en tenker på at de fleste hadde store barneflokker og leiet hus, så skjønner en nok at alt avhang av at husmoren var arbeidsom og økonomisk, ikke brukte en øre til annet enn det aller nødvendigste, og at hun stoppet og lappet, og selv sydde det meste av tøyet både til seg selv og barna. Ja, og så naturligvis av at mannen ikke drakk opp det meste av ukelønnen. Dessverre var det nok enkelte som gjorde det, men det var jo unntagelsene. De aller fleste kom nok hjem med hele lønnen i behold.

I de mindre bedriftene var vel lønnsforholdene noenlunde de samme som ved bruket, gjennomsnittlig 2—3 kroner dagen for en voksen mann. Hønefoss Bryggeri, som begynte sin virksomhet i 1856, kunne vel beskjefte en 15—20 mennesker, deriblant noen kvinner som skyllet flasker. Også dette var jo delvis en sesongbedrift som hadde adskillig flere folk i arbeide om sommeren enn om vinteren.

Ellers var det jo endel selvstendige næringsdrivende, håndverksmestre, vognmenn med 2—3

Parti fra Hønefoss Bru ca. 1900.

skyssgutter i arbeide, og så naturligvis alle de handlende. Dessuten var det om sommeren beskjeftiget ikke så få mann i flotningen — eller brøtningen, som vi kalte det, — og om vinteren var det isskjæring oppe på Molvald. Is var en nødvendighetsartikkel. Elektriske kjøleskap eksisterte jo ikke, så de mere velstående familier hadde iskasser, som trengte ukentlig forsyning. Flere bedrifter, først og fremst bryggeriet, og endel forretninger måtte også ha is. De store blokkene ble oppbevart i sagflis for å holde seg til de skulle tas i bruk om sommeren.

De som hadde arbeide året rundt, led jo ikke akkurat noen nød, såsant de fikk være friske, men alle de som bare hadde sommerarbeide, måtte jo se å skaffe seg annet arbeide om vinteren, og da kunne det nok bli noen ledighetsperioder. Det var forresten en god leveregel blant fornuftige folk, når de hadde forholdsvis godt betalt sesongarbeide, å legge litt til side, så de kunne ha noe å møte noen ukers ledighet med.

Mange arbeidere hadde gris som de slaktet til jul, og var dermed selvforsynt med kjøtt om vinteren. Grisehus var det så og si i hver gård, men de som ikke kunne disponere noe grisehus der hvor de bodde, hadde ofte sine foreldre boende

på landet, og fikk lov å ha julegrisen sin der. På sett og vis fikk de dradd den med seg, og om det ikke akkurat var så store fortjenesten ved det, så var det en sparebosse. For grisen måtte ha mat.

Der var også mange fjøs i byen, så det ble holdt adskillige kuer i det vesle bysamfunnet, men det var noe vesentlig hos selvstendig næringsdrivende, ikke hos vanlige lønnsarbeidere, selv om det nok kunne forekomme. Høns var det også mange som hadde, ikke store hønsier, men en 10—15 stykker var det alminnelige, og hanegal hørtes så å si over hele byen.

Handelsbetjenter og «butikkjomfruer» hadde ofte kost og losji hos sine arbeidsgivere, og jeg husker at også endel håndverksmestere hadde svennene og læreguttene boende i huset. På den måten ble jo det kontante utlegget mindre. Det var også gårdsgutter i de største kolonialforretningene, og skyssgutter hos vognmennene og hos enkelte leger og dyrleger, som bodde på arbeidsstedet. Det var det mest praktiske også, for de måtte jo tidlig opp om morgenen og stelle hestene.

På den måten ble det store husholdninger — så det var mange tjenestepiker — de kaltes ikke hushjelper den gang — i arbeide i byen. Deres lønn var vanligvis 8—10 kroner måne-

Honefoss Kirke ca. 1890.

den — enkelte særlig flinke kunne kanskje oppnå 12—15 kroner — men det ble regnet for en meget høy lønn.

Den kaffen kolonialforretningene omsatte, kjøpte de rå fra grossistene, og brente den selv. Det var gårdskaren og en av handelsbetjentene som stod for brenningen. På Handelsforeningen ved N. Torv — det nåværende Ring. Samvirkelag — husker jeg det var butikksjefen And. Ullern og gårdskaren som hadde dette arbeidet. Det ble foretatt på loftet i den lave sidebygningen mot Strandgaten. Huset var dengang en gammel trebygning, og det er jo ikke så svært mange årene siden det ble revet og erstattet med den nåværende murbygning. Der var en åpen gjennomkjørsel under loftet, og i den ble det anbragt et veldig firkantet trau, like bredt som selve åpningen. Når så kaffen var ferdig brent, ble den heldt fra 2. etg. ned i trauet, og dermed føk de lette skallene til alle kanter, og bare de tunge bønnene falt ned i trauet. Prosessen samlet alltid en hel del ungdommelige tilskuere, og det var en deilig kaffeduft over hele strøket på de dagene det ble brent der. Nu for tiden ville sikkert myndighetene kalle det uhygienisk og forby det, men det var det ingen som tenkte på for 60—70 år siden.

Selvsagt var det dengang som nu, at mange av dem som arbeidet i byen, bodde utenfor den. Men det fantes jo ingen rutebiler, så de måtte iallfall ikke ha hjemmet sitt altfor langt unna. Noen ganske få hadde nok klart å skaffe seg en sykkel, men det var ikke mange. Sykkelen var jo enda et sjeldent transportmiddel, og den var dessuten for dyr å anskaffe for en alminnelig arbeider, så det ble nok vesentlig å bruke apostlenes hester.

Hvordan klarte store familier å greie seg på de små daglønnene, vil vel de fleste spørre om i dag. Ja, som jeg før har sagt, avhang det først og fremst av hvor flink og økonomisk husmoren var, og av at mannen ikke solte bort noe, dernest var jo prisnivået et ganske annet enn i dag. Kronen var mange ganger så meget verd, og kravene til livet var meget beskjedne. Et brød kostet 20 øre, men det ble allikevel for dyrt å bruke i en litt større familie, så nesten alle bakte selv. Kaffen kostet vel noe sånnt som kr. 1,80 pr. kilo, men folk brukte sikori som tilsetning. Alle drakk jo kaffe til maten, både store og små. Nysilt melk kostet 11—12 øre literen, og skummet 5—6 øre, og så var det deilig fet kjøremelk å få til samme pris som skummet. Jeg kan forresten ikke huske at barn fikk melk å drikke, iallfall slett ikke ny-

silt. Den måtte settes bort og skummes. Nei, den melken som ble kjøpt, ble nok brukt i husholdningen, til grøt og velling.

Det var kommet margarin i handelen, og den ble brukt av alle mindre bemidlede. Jeg kan ikke huske prisen, men meierismør kostet 2 kroner kiloen, så jeg skulle anta det var en 60—70 øre for margarin. Sirup, pulstost og prim var det vanlige pålegg, kjøttpålegg ble for dyrt. Kjøtt til middagsmat måtte det selvsagt kjøpes minst mulig av. Det var først og fremst mannen som gikk i tungt arbeid, som kunne spise seg mett på det, til kone og barn ble det nok bare en liten smak, og mest poteter og saus og suppe. Honefoss Brug hadde mange arbeiderboliger og et stort jordareal oppe på Svartbråten, og der kunne de bruksarbeiderne som ville, få en liten parsel å sette poteter på. Potetene kostet ellers 5—6 kroner tonnen, når en kjøpte dem direkte fra bøndene. Av fisk bruktes vesentlig spekesild, som var billig, og av og til ferskvannsfisk, som folk fra fjorden gikk omkring i gårdene og solgte.

Butikkene var åpne fra kl. 8 morgen til kl. 7 om aftenen de fire første dagene i uken, men fredag og lørdag stengte de ikke før ved 8—9-tiden, i all fall ikke kolonialforretningene. De siste var som de gamle landhandlerier, med alle slags varer, så folk praktisk talt kunne få kjøpt alt de trengte der. Tauverk, spann, lamper, parafinkanner, hesjetråd og river hang på veggene og delvis i taket. Bak disken sto svære sildetønner, smør- og margarinbutter og to-tre forskjellige slags sirupstønner som de øste opp av med en liten trespade når noen kom med spandene sine og skulle ha en halv- eller helkilo. Den mørkeste sirupen var billigst. I hyllene lå det billige blåtøyer og busserulltøyer til arbeidsklær. Jeg kan ikke huske om de også hadde parafintønnene inne i butikken, men det var vel rimelig de hadde, for det ville vel vært altfor tungvint å gå ut på lageret hver gang noen kom med kannene sine og forlangte en liter eller to. Belysningen både i butikkene og i hjemmene var jo parafinlamper, så det skulle adskillig til.

Nå synes kanskje noen at jeg har beskjeftiget meg altfor meget med arbeiderne og deres levevilkår — men faktum var jo at de få kontorfolk byen hadde — og også lærere — ikke hadde så overvettets meget mere i lønn. Dessuten måtte de holde seg penere i tøyet — og vel også bo litt mere standsmessig — så det ble nok ikke

så svært meget mere til overs til mat der enn hos arbeiderne.

Selvsagt var det mange kjøpmenn og selvstendige håndverksmestre, læger, dyrleger og embetsmenn som hadde adskillig større inntekter, og hvor leveståen derfor var meget bedre, men det ble nå allikevel et fåtall. Den alt overveiende del av innbyggerne i det lille bysamfundet levte slik som jeg har forsøkt å skildre det.

Tuberkulosen herjet og rev bort mange lovende unge mennesker. Tæringen var det jo ikke noe botemiddel mot den gang. Hadde den først angrepet et menneske, så var det det samme som at han eller hun var dødsdomt. Og de tæringssyke bodde jo hjemme i de overbefolkede leilighetene, delte kanskje til og med seng med en av sine søsken. Derfor var det ganske almindelig at flere ble angrepet i samme familie, når først en hadde fått den lumskede sykdommen. Det var først flere år etter århundreskiftet godsieier Olaf Færden ga tomt til et tuberkulosehjem, og Trygstad ble oppført. Siden kunne de syke overføres dit, men som regel ble det først gjort på et så sent stadium, at de nok hadde rukket å smitte andre før de ble fjernet fra hjemmet sitt.

Spebarndødeligheten var også stor. Av barneflokker på 8—10 var det ikke sjelden at de 3—4 døde som spebarn. På sett og vis kan en jo si at det var naturens egen måte å regulere befolkningstilveksten på. Den sjaltet ut de mindre livskraftige, slik at de sterkere fikk bedre vekstmuligheter. Allikevel kunne jo ikke arbeidslivet absorbere alle som vokste opp, og det var hundrevis av unge mennesker bare fra dette vesle bysamfundet, som måtte si hjemstedet farvel og utvandre til Amerika. De fleste av dem tok seg godt frem der, vant som de var til fattigdom og nøysomhet. — Noen av dem så nok aldri hjembyen igjen, men i de senere år, etter at avstandene p. g. a. de bedrede kommunikasjoner er skrumpet inn, er det mange av dem som dro ut den gang, som har tatt seg en eller flere turer hit på besøk til slekt og venner. Ja, det er mulig at noen er kommet hjem for alvor også.

Men, vil vel mange si, hvordan kunne folk holde ut en så trist og fattig tilværelse? Var det da slett ingen gleder eller fornøyelser? Til det er å svare at tilværelsen ikke føltes så trist og håpløs den gang, som det kan se ut når en sammenligner med dagens velfærdstat. Folk var ikke vant til annet, og var stort sett fornøyd med det de hadde. De hadde ikke lært seg til å stille krav, og ordet

— Altertavlen —

Arne B. Bang

I BØNSNÆS KIRKE

I sitt lille hefte fra 1930 utgitt i anledning Olavsjubileet dette år — «Fortidsminner på Ringerike» — nevner Eivind S. Engelstad altertavlen i Bønsnes Kirke. Maleriet «Nadverden» er signert «J. Leuning Fecit, Ao 1736». Engelstad sier at kunstneren har et hittil ukjent navn i norsk kunsthistorie, og at maleriet heller ikke tyder på noen særlig bemerkelsesverdig kunstner.

Det kan allikevel være av interesse å trekke frem noen data. Jens Leuning var født i 1701 i Skedsmo og er nevnt i Skedsmo Bygdebok II som oppgitt at han er sønn av Johan Henrich Leuning på Leirsund gård og gjestgiveri. Moren var datter av auditor Jens Jensen på Mellem Asak gård. Faren døde i 1717 og i 1728 skiftet moren med de 7 barn. En datter var gift med kjøpmann Peder Jørgensen Als, Liersund på Strømsøsidan og det er muligens dette som gjør at vi finner Jens

Leuning på Bragernes, hvor han ble gift 1. april 1732 med Mette Sophie Matfelt, datter av kaptein Nils Matfelt på Eker.

En søster av Mette Sophie Matfelt ble gift med kaptein, senere major, Svend Jesper Birch ved det Ringeriske kompani. Han handlet også eiendommer på Ringerike, vesentlig i Hole, hvor han syntes å ha hatt sin bopel på Fjelstad, som han eiet fra 1721 til sin død henvend 30 år senere.

Det her nevnte kan muligens forklare at Jens Leuning kom til Ringerike. Leuning kaldes «skildrer» i dokumentene, men «Cap. des Armes» ved sin død i Hole omkring 1736. Det er ikke nærmere undersøkt om han også var militær.

Opplysningene ovenfor er i det vesentlige gitt av fru Cecilie Lødrup og dels hentet fra Lagesens «Ringeriske Slekt».

levestandard hadde de aldri hørt tale om. Når de hadde sin lille faste fortjeneste, og med sine enkle vaner i mat- og klærveien fikk endene til å møtes, var de like glade og muntre som folk er i dag. Værre var det jo når de ble rammet av langvarig sykdom eller arbeidsløshet. Da hendte det nok at de måtte gå den tunge gangen til «fattiggassen». For syke- og arbeidsløshetsstrygd eksisterte jo ikke, bortsett fra at en del fagforbund, som Jern- og Metall, Bakerforbundet og Typografene visstnok allerede hadde opprettet understøttelseskasser. «Fattiggassens» hjelp var ikke stor, det ble bare til å holde den værste sulten fra døren. Dessuten var de fleste den gang så ærekjære, at de syntes det var en stor skam å komme på «kassa», så de kviet seg nok i det lengste for å henvende seg dit. Men av og til var det jo ingen annen råd.

M. h. t. gleder og fornøyelser så hadde de kanskje den gang en rikere evne til å glede seg over lite, enn i vår blaserte tid. De dyrket omgang med slekt og venner i all enkelhet, selv om selskapslivet kanskje ikke besto i annet, enn at de stakk innom hverandre for å prate litt over en kaffetår. Noen fornøyelser var det da også. Det

var ingen kino og radio og T-V, det er så, men det var sammenskuddsfester med dans, juletefester i romjulen, og det var folkefester i Schjongslunden. Like før århundreskiftet eksisterte det i flere år et dramatisk selskap, som oppførte amatørkomedier. Av repertoaret var visstnok «Til Sæters» og «Svenskene på Norderhov» det som hyppigst ble spilt.

Der var hornmusikkorps, som «Fremad» og «Hønefoss Brug», og der var strykeorkestre og enslige fiolinister og pianister som spilte til dans. Ungdommen, ja eldre med, glemte alle hverdagens sorger og savn og svingte seg lystig i dansen. Livsgleden lot seg ikke kue av fattigdom, som godt var. — Kostbart utstyr til allslags sport, som ungdommen nå har vennet seg til å kreve fra de er ganske små, hadde de riktig nok ikke. De gikk på ski — hvis de da var den lykkelige eier av et par til noen få kroner — i de klarne de hadde, og de kunne glede og more seg like godt i det, som ungdommen i dag. Ja, det spør om de ikke hygget seg mere enn nåtidens ungdom som alltid har vært vant til å stille krav og få alle sine ønsker oppfylt.

R.

Mellemalder- dokumenter

FRA RINGERIKE

Av Helge Fonnum

(Slutning)

De tre siste år er det blitt omtalt brev fra Diplomatarium Norvegicum bind I — VIII. I år nevnes brev fra bind IX — XIII, gjengitt på samme måte som tidligere. Det gjelder tilsammen 85 brev fra Ringeriksbygdene, relativt sett et ganske stort antall. Særlig er 1300-tallet og 1400-tallet temmelig godt representert. De anførte brev fordeler seg nemlig slik:

Fra 1200-tallet :	1
Fra 1300-tallet :	39
Fra 1400-tallet :	37
Fra 1500-tallet :	8

— De tre foregående år er det gjengitt fotografier fra 1300-, 1400- og 1500-tallets diplomer. I nærværende hefte gjengis fotografi av det aller eldste kjente brev som nevner en gård fra Ringerike. Brevet er fra 1291, er gjengitt i heftet «Ringerike» 1961—62 og gjelder gården «Ulleren i Røyse på Ringerike». Originalen er et skinnbrev i de Arne-Magnænske samlinger, så bildet har måttet skaffes fra København.

Helge Fonnum.

D. N. IX, s. 193.

Håkon Asulfsson og Evind Gudthorsson kunnngjør at de var til stede og så hva som tilkom Asbjørg Smidsdotter i Byrgen (dvs. Bølgen i Haugs sokn på Ringerike?) og i 3 gårder i Sigdal.

Datert Løken i Haugs sokn på Ringerike torsdagen nest før Pålsmesse i kong Eriks 10. regjeringsår (dvs. 23. januar 1399).

Originalen er et skinnbrev på Gævno i Sjælland. Begge segl er borte.

D. N. LX, s. 251.

Lagrettemennene Gjord Arnulfsson og Hermod Sigurdsson kunnngjør at Gunbjørn Gudbrandsson erkjente at hans far hadde solgt 6 øresbol jord i søndre Sigmen (Semmen) i Årdal i Norderhov sokn på Ringerike samt et øresbol i vestre Berge-sund i nevnte fjerding og kirkesokn til Erland Arnulfsson, og alle pengene var betalt.

Datert Bjarnestad i Stens kirkesokn søndagen nest før midfaste i kong Eriks 47. regjeringsår (dvs. 11. mars 1436).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Det første av de 2 segl er borte.

D. N. LX, s. 268.

Lagrettemennene Gudbrand Torgeirsson og Estin Sigurdsson kunnngjør at Brynjulf Gunnarsson på vegner av sin kone Sigrid Bårdsdatter er skiftet en hel del jordegods på Ringerike, Hadeland og Raumarike med Dyre Erlendsson og hans sosken, Erlend Bårdssons barn. Her nevnes bl. a. fem øresbol i nordgården ved Hole kirke på Røyse på Ringerike, og gårdene Mo og Berger i Jevnaker sokn på Hadeland, og østre gården i Lunder på Hadeland.

Datert prestegården på Hole på Ringerike fredagen nest før lauparsmesse anno domini MCDXLIII (dvs. 28. februar 1444).

Originalen haves ikke, men brevet gjengis etter vidisse (dvs. attestert gjenpart) i D. N. IX, s. 338: Lagrettemennene Hans Hermansson og Egil Torgilsson kunnngjør at de på St. Ambrosius's dag anno domini MCDLXXV (dvs. 4. april 1475) var på (T)onberg og så og horte lest ovenstående brev med hele og påhengende segl.

D. N. IX, s. 337.

Lagrettemennene Hanes Hermansson og Erik Torgilsson kunnngjør at Klemet Einarsson erkjente å ha solgt til Håvard Torgilsson 2 øresbol i Somadal i ytre Årdal i Strandefjerdings i Norderhovs sokn, samt halve Somevatn, og at han hadde fått hele betalingen.

Datert Tonberg St. Gregorius aften anno domini MCDLXXXIII (dvs. 11. mars 1473).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Rester av begge segl henger ved.

D. N. IX, s. 425.

Gunnar Dyresson, lensmann på Ringerike, kunnngjør at han etter begjæring av Erlend Dyres-

Skinnbrev fra Røyse 1291.

son optok vitnesbyrd av Engelbrit Kitilsson, Torleif Kitilsson og Harald Engelbritsson, som bevitnet sine foreldres utsagn om at hverken kongen eller noen annen mann eiet noe i øydegården Finnesand i Ardalen, og de forklarte også Finnesands grenser og fiske. Håkon Amundsson hengte også sitt segl under brevet.

Datert Norderhov lørdagen nest før 9. faste-ukenen anno domini MDXI (dvs. 15. februar 1511).

Originalen er et skinnbrev på Gavnø i Sjælland. Av de 5 segl henger det fjerde ved.

D. N. X., s. 40.

Kollbjørn på Darbud, Olav Aslesson og Borgar lange kunnngjør at Gunna, Agmunds kone på Hundingsstad, ga sin datter Sigrid i medgift 3 oresbol i gården Daulin på Modheim med samtykke av sin husbond Agmund og sin bror Kollbjørn.

Datert Hundingsstad på Røyse fredagen nest etter Martins messe i kong Magnus' 22. regjeringsår (dvs. 17. november 1340).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Seglene er borte.

D. N. X, s. 81.

Eivind Gudthorsson og Thorgjeir Thorgjuls-son kunnjor at Thorvard Bjørnsson erkjente å ha solgt til Håkon Åsulfsson fossen og kvernstøet nest nedenfor Gunnarsrud i Åsa i Valbonde fjerding på Ringerike, og ha fått hele betalingen.

Datert nordre gården Moe i Steins kirkesogn på Ringerike korskmededagen om våren i kong Eriks 13. regjeringsår (dvs. 3. mai 1402).

Inntatt i brev D. N. X, s. 109 (se nedenfor).

D. N. X, s. 109.

Halvard Haraldsson og Narve Thorvidsson kunnjor at Håkon Åsulfsson erkjente å ha solgt til Bjørn Sigurdsson fossen og kvernstøet i Åsåen nest nordenfor Gunnarsrud som ligger øst i Åsa i Valbonde fjerding på Ringerike, og ha fått hele betalingen.

Til slutt følger brevet D. N. X, (se ovenfor).

Datert Norderhov søndagen nest før første Vorfrumesse (Marimesse) i kong Eriks 35. regjeringsår (dvs. 13. august 1424).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Begge seglene er borte.

D. N. X, s. 110.

Lagrettemennene Niculas Thorkjelsson og Eilif Ketilsson kunnjor at Gudbrand Thorgeirsson og hans kone Joron erkjente å ha solgt til Bjørn Halvardsson 1 øresbol jord i nedre Berg i Soknedalen på Ringerike, og ha fått betalingen. Og at Åse Eilifsdatter vedgikk at Thodgeir Helgesson hadde solgt til Bjørn 1 øresbol jord i nedre Berg i Soknedalen, og å ha fått hele betalingen.

Datert Frøy(s)hov i Hole sokn på Røyse på Ringerike søndagen nest før Bartolomeusmesse i kong Eriks 35. regjeringsår (dvs. 20. august 1424).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Begge segl er borte.

D. N. X, s. 125.

Fire lagrettemenn på Ringerike, nemlig Tord Gudmundsson, Annund Guttormsson, Ketil Halvordsson og Gudbrand Bjørnsson kunnjor at Ragnhild Laurensdatter stadfestet sine foreldres salg til Gunnar Bjørnsson av alle de jordparter som hennes mor arvet etter sin far. For det ga Bjørn Gunnarsson til Ragnhild en hest til 8 marks verdi.

Datert klokkerstuen på Norderhov midtviku-

dagen (onsdag) nest etter påskeuken anno domino MCDXXXV quinto (dvs. 27. april 1435).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Alle 4 segl er borte.

D. N. X, s. 826.

Tre lagrettemenn i Hallingdal, nemlig Halvor Olufsson, Oluf Guddulfsson og Østen Elufsson, bevitner at brødrene Poul, Bjørn, Jon og Sjur Helgessonner og deres søstre delte arven etter sine foreldre: Brødrene fikk begge gårdene i Guls-
vik, hele Rappe og en del av gården Rud i Sogne-
dal. Til bekreftelse hengte også Erland Halvorsson og Elling Halvordsson sine segl under brevet.

Datert Gulsvik i Flade (Flå) kirkesokn i Hallingdal lørdagen nest før kiesslo søndag anno domini MDLXIII (dvs. 27. mars 1563).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Alle fem segl er borte.

D. N. XI, s. 22.

Presten Arne, vicarius Anund (på Hove og Alf på Vee kunnjor at de beregnet Elif Gunnars-
sons arv etter datteren Sigrid, som hadde vært gift med Thorger på Vappin (Roppum?), til 24 mark og 8 ørtuger i sølv, og for det skulle Elif ha 1 markebol jord i Berg og en fjerdedel av Rudstaden i Bergmarka inntil Thorger kan skaffe ham annet like godt jordegods på Ringerike og 3 månedsmatsbol i Hallingdal som Elif hadde gitt sin datter Sigrid.

Datert søndagen nest etter krossmesse om våren i kong Magnus' 10. regjeringsår (dvs. 7. mai 1329).

Etter avskrift fra slutten av det 17. århundre i Riksarkivet (fra Gulsvik i Flå). Uten segl.

D. N. XI, s. 22.

Bevitnelse om en overenskomst mellom Thora på (Bratte)val (i Jevnaker?) og Tu(bbe Sveinungs-
son?) som erkjente at barna hennes hadde rett til 2 øresbol jord i nordste gården Rå i Nor-
der(hovs sokn på) Ringerike

Datert før (Mari)messe i fasten i kong Magnus' 10. regjeringsår (dvs. mars 1329).

Etter de tre seglremmer under brevet D. N. XI, s. 23 (se nedenfor).

(Brevet er meget mangelfullt.)

D. N. XI, s. 23.

Tre menn, nemlig lensmann Thorstein, herr Munæus embedsmann på Ringerike; Thorgeir på

Gamle skikker

Ved O. L.

Om man tidligere kunne være både uvøren og tarvelig i arbeidet, så tok man det meget omstendelig ved visse andre leiligheter, som f.eks. ved bryllup og begravelse. Var huset noenlunde velstående, ble det forut for slike begivenheter både slaktet, brygget og bakt. Innbydelser gikk ut med et varsel på minst en uke, undertiden opptil tre, og skjedde i stor utstrekning muntlig ved «bearmann», gjerne den samme person som var kjøgemester i selskapet. Min far husket godt denne innbydelsesmåte og kunne fortelle om den. Bearmannen måtte tre inn med sin verdigste mine, finne seg en plass ved døren og stående si frem en formel som beveget seg i stive former og høytidelige ordlag. Innbydelse til begravelse kunne ha slik ordlyd:

«Ettersom at den allvitende Gud har besøkt den aktbare kvinne Inger Pedersen's hus med sitt faderlige ris, at han fra verden har kalt hennes salige mann til et bedre liv, så vil hun på det vennskapeligste bede eder, gode venner, at I ville bevise henne den ære at komme til hennes hus på hans jordeferds dag, som er bestemt at skulle blive tirsdagen den 5te juli førstkommende om

formiddagen kl. 10 slett, for at være medhjelpelig med at bringe dette avdøde legeme til sin grav og hvilested, at I da ville være så gode at følge hjem igjen og mottage et måltid mat etter husets stand og tage til takke med den bevertning huset kan frembringe. For sådan eders æresbevisning lover hun gjentjeneste, hvilket helst ønskes i gledelige tilfeller.»

Etter denne tale hilste «bearmannen» på hver især i huset, ble så «traktert» og gikk til neste gård der det samme ble gjentatt.

Ved bordet leste og sang kjøgemesteren. Når måltidet var endt, sang han til slutt: «Vårt måltid er til ende, vårt bord nå dekkes av. Til deg vi oss nå vende, som oss det gode gav».

Ved bryllup var det bl. a. skikk at spillemannen red foran brudefølget og spilte helt til de nådde kirkeporten. På samme måte foregikk hjemturen. Oppover dalene mintes denne skikken lenge. Men i sentrum, omkring Norderhov og Hønefoss, svant de gamle skikkene for så lang tid tilbake at sikkert ingen nålevende minnes dem. I utkantene holdt de seg lengst, der folk levde sitt gammeldags liv og holdt fast ved de gamle vaner og tradisjoner.

Hafnord og Eivind på Ullesin, kunngjør at Thord Gudthorsson, som ombudsmann for biskop Halvard av Hamar, og Thora på Brattehval møtte etter stevning i anledning av gjerder og grunder mellom Hole prestegård og Thoras gård Helgeland, som den avdøde prest Jon på Hole i sine 2 siste leveår ikke hadde villet holde vedlike slik som Sigurd på Rud og Håvard spett vitnet det hadde vært for 40 år siden, og Haldor klokker og Inge Roe vitnet det hadde vært for 60 år siden. Tilstede var også Halkjel på Gile (a Gæilum) og Halvard Bjørnsson.

Datert Helgeland på Ringerike lørdagen nest for Halvards messe i kong Magnus' 11. regjeringsår (dvs. 12. mai 1330).

Originalen er et skinnbrev i Trondheims Vitensk. Selsk. Saml. De to første (våpen) segl henger ved, det tredje er borte. (Om seglremmene se foranstående brev).

(D.N.XII, s. 116, nevnes Eirik Erlingsson, bonde

på Norderhov, og hans hustru Gudrun Eyvindsdatter. Datert Fagaberg (Fåberg) i Gudbrandsdalen 26. februar 1413.)

(D. N. XII, s. 646: Bondene på Toten, Hadeland og Ringerike pålegges å svare Hamarbispens fjerdeparten av tienden (den såkalte bondeluten) som de noen år har vegret seg for. Datert Hamar 23. november 1532).

D. N. XIII, s. 9.

Thore på Hofnor og Saule på Frøysin kunngjør at Orm på Norddal i Lider solgte til Thora Ogmundsdatter 15 penningsbol mindre enn 3 øresbol i nedre gården Moe på Røyse på Ringerike, og vedgikk at han hadde fått hele betalingen.

Datert nedre Moe på Røyse på Ringerike Halvardsmessedagen i kong Magnus' 16. regjeringsår (dvs. 15. mai 1335).

Etter avskr. bl. apogr. Arn. Magn. i Univ. Bibl. Kbhvn.

Karl J. Wenners

BERETNINGER

VED SIGV. MJØR

EN SKOLEHISTORIE FRA VEGÅRDSFJERDINGEN

Je gikk i første klasse på Vegård skole for fru Ingeborg Nilsen, forteller Karl J. Wenner.

Morråsalma var søngi og bønner var lest.

Da bad ei jente om å få syngje en sang.

Ja, det var hyggelig, sa fru Nilsen, og jenta folda henda og sang en pen sang. Ei anna jente ble også så modig at hun bad om å syngje, og det var også en pen sang.

Fru Nilsen kom i godt humør, og så spurte hun om ikke også en gutt hadde noe å syngje. En trofast gutt rakte handa i været.

Nei så hyggelig, sa fru Nilsen. Hva skal så du syngje?

Gutten folda henda og sa gravalvorlig: Je kan itte syngje orda. Det er visst ingen melodi til dom. Men jeg kan lesa dom:

*Giftet seg det nytter itte,
sitta i ei gammal hytte
itte noe til vegger og itte noe tak,
sultne unger og itte noe mat.
Å, Herre Gud.*

Hekke har lært deg detta da, gutten min, spurte fru Nilsen. Å, det er a gamle Else, det, sa gutten.

Karl J. Wenner omtaler skolen og lærerne med stor respekt. Je gikk for Thor Olsen Søgård, sier han, og det var gutt som kunne lære fra seg.

Omtrent det samme sa min husvert, Anton Andersen. Vi var heldige som fikk Søgård til lærer, sa også han.

OBERST SEIP OG GUDBRAND BØRDALEN

Gudbrand Børdalen kom som ung gutt til Nærstad. En kraftkar var det, og det varte ikke mange årene før han var Gråbein nummer en.

Den første tida hadde han lettere arbeid. Mjølkekjøringa hadde han, og med mjølkekjøringa forte mange småtjenester.

En gang ble Gudbrand lenge borte. Obersten var et par ganger over i drengestua og spurte etter han.

Siste gangen ble sådan beskjed gitt: Så snart Gudbrand kommer, skal han møte opp på kontoret.

Omsider kom Gudbrand. De andre husmennene så på den unge kraftige gutten med medlidenhet. De visste hva det var å møte opp på kontoret.

Da dugurden var spist, gikk Gudbrand. Straks sto han på kontoret.

Å bli bydd en stol å sitte på var alt for stor gestus for en lausarbeider. Ved døra ble han stående, og obersten ga først Gudbrand en alvorlig formaning. De leide ikke gutter på Nærstad som ikke var raske nok.

Antagelig syntes ikke obersten at skjenneprekenen virket nok. En svepe grep han. Nå skulle Gudbrand få føle på kroppen det som ikke virket på sinnet. Da greip Gudbrand en sabel fra veggen og ropte: Kom an!

Det ble et kraftig basketak. Det endte med at obersten ble liggende under på golvet.

Fra det basketaket var Gudbrand den gjæveste av husmennene på Nærstad.

DA KARL J. WENNER VAR PREST FOR GUDBRAND BØRDALEN

Gudbrand Børdalen var en av de mest gjerd-lause som noen gang har vandret på Ringerike. En stemme som et tordenvær hadde han, og mot og muskelkraft var det nok av.

Aldri ble husmannsflokken fra Nærstad jaget

fra Hønefoss hvis Gudbrand var med. Det hendte at en eller flere kom hjem og beklaget seg over at husmannsflokken fra andre storgårder hadde jaget eller skubbet dem vekk. Da sendte obersten flokken tilbake, og Gudbrand ble da satt i spissen.

I trav og gallopp gikk farten tilbake. Under skrik og kraftige brøl nærmet raiden seg Hønefoss. Hvis den da traff karene som hadde for- nærmest husmennene fra Nærstad, oppsto der det vildeste slagsmål.

* * *

Gudbrand lå i lungebetennelse. Riktig skral var han, men den gamle vikingen skjøttet ingen ting. Tobakk tygget han, og sputte gjorde han. Bannet gjorde han også. Det hørte til det daglige vokabularet.

Mens Karl J. Wenner satt og pratet med Gudbrand, kom doktor Herlofsen innom. Dagen før hadde han vært budsendt, og da han etter sjukebesøk for forbi Lundheim, stakk han innom for å se til pasienten.

Med store brune øyne, i ulveskinnspeles sto han i døra. Dagen forut hadde han advart Gudbrand å bruke tobakk. Brunt spytt utover golvet fortalte om at det forbudet hadde Gudbrand helt ignorert.

I stedet reiste han seg i senga, og med sin torerøst sa han: «Hvem har sendt bud på deg?»

Doktoren forsøkte å gjøre rede for det.

Da ropte Gudbrand: «Gå — og det litt fort!»

Doktoren nølte. Da stavret Gudbrand ut av senga, greip hagla fra veggen og sa: «Hvis du ikke går med en gang, så skyter jeg deg!»

Da nølte ikke doktoren lenge. Han skyndte seg ut og forlot pasienten uten å ha fått gitt noe råd for sjukdommen.

Etter denne opprivende scenen gikk samtalen videre mellom Gudbrand og Karl. Karl mente at Gudbrand hadde vært litt hard av seg ved en slik fremgangsmåte mot en som kom innom for å se til han. Han mente også at det gjaldt om å se om forlatelse for en slik optreden. Forøvrig kunne det kanskje være på tide nå Gudbrand, sa Karl, at du også ba Gud om forlatelse for hva også du kan ha forbrudt.

Da svarte Gudbrand: En så snill Gud fins ikke at jeg kan bli tilgitt.

Karl minnet ham om barnelærdommen, men Gudbrand la i en kraftig ed på at den hadde han aldri kunnet noe av.

Dagen etter var Karl igjen innom. Da sa hus-

holderen: Du kan tro det har vært en urolig natt her. Gudbrand begynte å be til Gud i går kveld, og det har han siden holdt på med. Nå er han endelig blitt stille, og det tyder på at det blir sluttet.

Den dagen døde Gudbrand.

MOLTENE HOS MEKKELRUDN I VEGARDSFJERDINGEN

Sven Mekkelrud under Hesselberg i Vegårdsfjerdningen er en kjent skikkelse. En sliter i skog og mark var han, og kona, Ellen Marie, var av dem som tok loft som en kar og svor og bannet på skikkelig vis, men hun kunne være både omhørt og snill.

Mekkelrudfolka bodde like under Støvdalsbakka, sier Karl J. Wenner, og i det huset var alle kar fulle av molter hver høst. Mange gikk dit og fylte bærspannene sine. Varebytte uten bruk av penger var det vanligste, men dit kom også langveisfarende og byttet til seg liter for liter for en billig penge.

Ongeflokken var stor, 8 til 9 var det. Og denne flokken ble hjemme mens mor tidlig om morgenen dro til moltemyrene innover Krokskogen. Flink til å gå i skogen var hun, og bær fant hun nesten bestandig.

Sjelden ventet Mekkelrudfolka til det ble blautmolter. De tok helst den store raue karten akkurat i det hamsen åpnet seg. Moltfangsten hørte med til livsoppholdet for Mekkelrudfolka. Det trengtes å ta med en slik inntekt. Mange munner var det å mette.

En gang ble Ellen Marie lenge borte. Småonga begynte å småsutre. Sulten gnagde under bringa, men det fantes ikke brød i huset, og de satt og ventet og ventet på mor som skulle komme hjem og koke grauten.

Til sist brast tålmodigheten. De orket ikke vente lenger. Et fat med fine molter ble satt inn, men før de spiste dem, ble de forlikte om hva de skulle unnskyldte seg med. Mor var nemlig svært streng, og hvis de rørte moltene, ble det juling så det forslø.

Da historien var laget, satte ongeflokken seg til bords, og moltene forsvant i en fart.

Langt om lenge kom mor hjem. Da hadde også minstepjokken lært unnskyldninga. Han ramset opp følgende: Mor — en tygg mann har vært her i dag. Han spiste opp alle moltene i det store pølefatet dit, og siden slo han det i tykker.

Ellen Marie var sliten etter turen, men enda hadde hun krefter. Hun fata en staur og spurte: Hvor tok mannen vegen? — Han tog vegen bortover mot Larsbråtan, sa gutten, og mor hufset straks bortover vegen.

Om en stund kom hun tilbake, og veslegutten spurte søt i målet: — Mor, traff du den tygge mannen og fikk fiflet han inn?

— Godt var det kanskje at jeg ikke traff ham, sa Ellen Marie, ellers hadde jeg kanskje nå vært en morder.

Ongene i Mekkelrudstua slapp juling den kvelden.

PÅ ARBEID HOS PROST FÆRDEN

Beretningen om hvordan folk hadde det for en 60 til 70 år sida, burde skrives ned. En mengde opplysende stumper går i graven med de døde.

Karl J. Wenner forteller:

Alltid var det vanskelig om våren. Da ble det ofte lite til levemåte, og det ble til at jeg snuste om hvorsomhelst for å få noe å gjøre. En vår var det særlig vanskelig. Ingen steder var det et dagsverk å få. Sulten gnog og arbeidskreftene hadde ingen bruk for.

Da gikk jeg til prost Færden på prestegården. Da var det blitt tien mark, og prestedatteren — Thora Færden gikk aleine på den store kjerkegården og pusset opp.

Kanskje kunne jeg tenke meg å hjelpe til litt der? Jo jeg tok fatt, og Thora Færden og jeg strevde fra årle morgen til seine kvelden for å pynte opp.

En dag spurte frøken Færden: — Har du, Karl, enda fått noen pike kjær? Jeg rødmet, og bedyret at slikt hadde enda ikke vært i tankene mine. Men — sa jeg — Hvorfor har ikke prestefrøkenen giftet seg?

— Å, kjære hvordan kan du finne på å spørre etter slikt, sa hun.

Frøken Færden kom først på kjøkkenet den dagen, og da jeg kom etter, flirte alle, for frøken Færden hadde sagt fra om samtalen vår.

Frøken Færden giftet seg ikke. Hun var sin far til stor hjelp. Siste lærde teologiske avhandlingen hans dikterte prosten til datteren som fikk boken trykt.

Sine siste år levde Thora Færden i Moss. Hun fulgte nøye med i alt som skjedde på Ringerike, og under et innsamlingsarbeid om candidat Færden, sendte hun bidrag hit. Det ble overlatt Her-

man Wildenvey, men han rakk ikke å nytte det tilsendte, og borte er det blitt.

Da arbeidet på kjerkegården var unnagjort, ble det spørsmål om jeg torde gå på prestegårdstaket og skifte inn takstein som var gått i stykker. Det arbeidet kunne jeg ikke gjøre aleine, og jeg fikk med meg morbroren min, Herman Bakken. Med et tau om livet beveget jeg meg lett på taket, for jeg var ikke hugærn om jeg kom aldri så høyt, sier Karl.

En gang jeg hang på ytterste og hogste takkanten, sto prosten nedenfor og laget solhulle med begge hendene. Nå får dere være forsiktige så dere ikke faller utfor og slår dere i hjel, sa prosten. Da svarte Herman: — Det er ikke farlig når salig prosten er så i nærheta.

Favnevedhogst ble det seinare. I smia fikk vi laga kiler og stokksag hadde vi. Den var to meter lang, og enda var det bare så vidt den rakk til.

I utkanten av jordet sto det den gangen bjørke-trær som det ble fem kvart favn av. Det ble noe å fyre med i storsalene på prestegården.

Bare en og annen gang ble de brukt. Hvert år var det juleball på prestegården. Dit stevnet da bygdens ungdom, og der moret de seg.

Mang en husmannsgutt- og jente sto kanskje utenfor i vinterkulda og ønsket seg innenfor. Men standsforskjellen var stor i de dager, og det var nok bare de kondisjonerte som slapp inn.

KONFIRMASJONSKORTET FRA OTTO CHRISTOFFERSEN

Karl J. Wenner gikk og leste for presten Christoffersen. Et godt forhold var det nok også mellom barn og prest den gangen også.

Siste dagen, beretter Wenner, ble en og en innkalt. Det ble eksaminert om både det ene og det annet. Far og mor ble det spurt om. Spørsmålet om hvordan det var med mat og klær, kom også på tale, og til slutt ble det også spurt om Vår Herre noen gang ble nemnt hjemme.

Jeg ga beskjed etter beste evne, sier Karl, og vi lo og gråt om hverandre.

Til sist ble je overlevert et kort. På det sto det:

*La Herren få deg som ung og varm,
mens hjertet slår kraftig i din barm.
Har Herren vunnet i ungdomstiden,
så vil han aldri deg slippe siden.*

*Din Otto Christoffersen
Prest.*

Prost Christoffersen var et hjertemenneske. En gang jeg så ham svært nedfor. Han satt på kontoret og gråt en søndag ettermiddag Erling Tobiassen og undertegnede besøkte ham. Hvorfor gråt han? Jo en tilhører hadde etter søndagspreken kommet inn i sakrestiet og sagt:

— Vi kommer ikke til kirken for å høre om reise dine. Vi kommer hit for å høre Guds ord.

Tobiassen trøstet ham, og snart var tilhøveren glømt. Alle tre endte på Bedehuset i Hønefoss. Der var Det Kristelig Ungdomsforenings møte, og Christoffersen var ventet. Straks steg han på talerstolen, og derfra talte han så det durte under hvelvet.

* * *

Christoffersen var svært gla i å spille på fiolin også. Første gangen han kom til Bedehuset med det instrumentet, advarte en velmennde borger ham fra å nytte det instrumentet der.

Den gangen lystret jeg, sa Christoffersen, men seinere spilte jeg ofte for ungdommen, og det likte jeg.

* * *

En gang var Petter Wenner og jeg på hytta til Christoffersen. Det var noe som skulle repareres, forteller Karl J. Wenner. Vi antydte at arbeidet ville ta ei veks tid, og da kom Christoffersen igjen.

Det ble en sjelden festkveld. God mat ble servert, og mang ei historie ble fortalt. Presten kom også med noen, men det var Petter og jeg som fortalte mest.

Til slutt tok Christoffersen fram harmonikken. Gla i musikk var han, og det var ikke lett å være organist for ham. Det skulle ikke store tabben til for det ble sagt fra.

Det endte med — sier Karl — at Petter og jeg danset, og Christoffersen spilte både valser, hamboer og springarar. Jeg tror neppe jeg har hatt det morsommere noen gang, legger han til.

* * *

EN SANNFERDIG FORTELLING FRA KROKSKOGEN

Far min, Johan Pedersen Wenner, var bruker på Wenner i Sørkedalen. Han og bror hans, Karl Wenner, lå som drivere inne på Oppkruven, en ås mellom Sørkedalen og Storflåten. De hadde Gulen med, en hest som var uvanlig god til å gå med truger. Truger var noe som ble satt på hesteføtene når ny veg skulle åpnes, eller når en skulle hjem etter mat og fór.

Mens de lå der inne på lunning, ble det et forferdelig snøvær. Det var umulig å være ute. Snølaget vokste for hver dag, og til slutt så det helt trøsteløst ut. Maten minket og fóret til hesten svant, og til slutt hadde de bare en brødkalk igjen.

Da var det ikke noe annet å gjøre enn å forsøke å ta seg fram til bygda igjen.

Et forferdelig slit ble det. Tross trugene ble Gulen ofte borte i snømengden. Omsider rorte snølaget seg og Gulen fikk hodet over lausnøen og pusta ut så snøen sto ut av neseborene.

Seint gikk det, ofte ble karene langt foran hesten. Nede i lia på andre sida av Oppkruven visste karene at det lå en annen driver. Dit strevde de, men å finne hus i slikt snøvær, var svært vanskelig.

Denne driveren hadde for noen dager sida forlatt hytta, men noe spor etter det, fantes ikke.

Far og onkel gikk foran som vanlig, og Gulen broyta seg veg etter.

Da så karene seg tilbake, men Gulen var ikke å se. De venta en stund, men silt var det, og til slutt måtte de gå tilbake for å finne Gulen igjen. Sporet fant de, og fulgte det.

Et hol i snøen fant de også omsider, og djupt nede i holet sto Gulen og knurpet høy. Like over høybua var den kommet, og så var den falt ned gjennom taket og like ned i bua. Der sto den og hadde det godt.

Far og onkel tydde ned til den, og der tok de en god hvil. Brødkalken — det eneste de hadde igjen å ete, ble delt, og Gulen fikk sin del.

Da Gulen hadde eti opp det plockhøyet som var der, var den kommet såpass til krefter at den fant opp igjen fra høybua og bega seg på vegen hjem. Til nærmeste gård gikk den, men der snudde den og gikk til bake. Den ville ikke gå helt hjem uten at husbonden var med.

Mor som satt hjemme og regnet ut hvor lenge nista kunne vare, fant ut at nå var sikkert siste brødkalken fortært. Med niste til kara og en høysekk på nakken drog hun innover skogen.

Snart fant hun sporene etter Gulen. Dem fulgte hun, og straks møtte hun karene som nå var nesten utsultet, på hjemveg.

Da var snart alle sorger slukt. Gulen knurpet voldsomt og karene fikk de nødvendige brødkivene, og snart kunne vegen hjem tråkkes.

Mor var et uvanlig sterkt kvinnfolk, slutta Karl beretninga, og nest etter henne, var det Gulen å takke at karene overvant snøvinteren på Kroksgogen den gangen, slutta han.

Skjorta og Julegeita

ELLING M. SOLHEIM

Når jordas gaver var berga vel i hus, og dyra på plass i bås og bingje, fikk vinteren komme når den ville. Den var forresten en lunefull herre. Kunne være på pletten vinterdagen med snø og frost og ikke slippe taket for vårsola jaga den inn mellom fjella igjen. Da sa folk at det hadde vært en lang og hard vinter. Andre ganger gjønte den med snø på høgdene, men kom ikke for alvor før langt ut i februar. Ja gammelt folk mintes vintre som var bare søle og elendighet. Myrer og vatten fraus ikke til, så tømmerdrifta gikk helt istå. Da våren kom, lå markene der utjaska og hadde ikke den grostryrke som en god vintersøvn gir. Årsveksten ble forringa og avlinga skral. Låver og bur stod halvtomme. Men som regel var vinteren trefast og skjøtta sine plikter som den skulle.

Og jula — ja den meldte seg om snoen kom seint eller tidlig. Tok til å syngje så smått i de mest alminnelige bruksting og auka på inntil hele huset var i et eneste brus. Når så symaskinen kom på bordet, skjønnte vi det skulle bli skjorter og trøyer til oss, så Julegeita ikke fikk noe å bestille her i huset. Den kom bestandig og var ufin mot den stakkaren som ikke hadde fått et nytt plagg til jul. Så godt det var å høre duren fra symaskinen. Den skapte trygghet omkring seg. Når alt var ferdigsydd, ble det stappa opp i vaskegryta og kokt der. Så ut på snorene for å fryse tørt. Da først fikk det den rette dâmen og glansen.

En dag gikk turen til møster i Enga for å tingje môlejbrød. Ingenting i verden var så godt som môleje, men da måtte brødet være bakt av møster. Det skulle være tjukkere enn vanlig og den varme leiven brettet sammen to ganger på takka. Da først ble det «møstermôleje». Alt dette hadde mor forklart, så jeg hadde stor sakkunnskap.

Det var noe eget ved å komme til møster. En god matlukt på kjøkkenet som gjorde meg sulten med det samme jeg kom inn. En rar fugl av tynne trespiler som hang i en snor i taket, svingte rundt og rundt og var aldri i ro. Det store barometeret

som ingen måtte røre, og almanakken på spikeren ved vinduet med aspekter for hver dag i året. Dem kunne onkel tyde og finne ut hvordan været ville bli. Men det stod vel ingenting om jule-skjorta mi der, den som blåste bort i snødrevet ei natt og ikke var til å finne igjen. Mor nesten gråt og far kremtet tørt et par ganger, men verst ble det vel for meg som ikke ville få noe å verge meg med mot Julegeita. Tida gikk fort og det var tusen ting som skulle gjøres, så symaskinen kom nok ikke frem mer dette året. De få kronene far tjente måtte brukes til nødvendigere ting enn julestas til meg. Dette var den kalde virkeligheten jeg måtte bli fortrolig med. I halvsovne så jeg et geitehode som mekra og lo.

Heldigvis ble det ikke tid til å fortape seg i dystre utsikter. Dagene ble kortere og kortere og julestria auka på. Svære lass fra skogen med tørrgran og bjørk ble kappja opp og stabla. Lys og varme i vintermørket måtte vi ha. Tidlig en gråkald morgen kom Ola slakter med borse og nyslipte kniver. Det var trist, men nødvendig. Grise-purka Trine og stuten Goliat måtte gå sin skjebne i møte. Jeg stod barbeint med fingrene i øra for å slippe å høre den tørre lyden av skuddene. Fort som et blink var det over og angsten med det. Nettene utover braste det i steikepanner og øya ble fulle av vann i den sterke krydderlufta. En liten smak på ei skål gjorde ganene forventningsfulle. Endelig var alt vel forvart og ville først komme på bordet den store, rare kvelden som var siktepunktet for alt strevet vårt.

Det er en bestemt jul jeg har i tankene, men i den er alle de andre juleminner med. Bygda i travelhet og forventning, skogen i trygg ro bakom det hele. Julia i bygda griper inn i alt og alle har noe godt de skal gjere.

En kveld bad far om å få snakke med mor inne i kammerset. Vi andre skulle holde oss unna. Hva var nå dette for hemmelighetskremmeri? Her nytta det ikke med knurring og gnål. Eldste bror

min holdt hustukt mens toppmøtet stod på. Snart var det hele glømt i en kjede betydningsfulle ting som hendte etterhvert.

Dagen etterpå holdt julegrana sitt inntog. Den var stiv av frost og snø og skulle foreløbig stå inne i läven. Et sendebud fra skogens store rike. Snart skulle det bli midtpunkt for all lys og glede. Karlsruvogna rulla sin skinnende ferd over åser og fjell og var på en merkelig måte ett med alt det andre. Jeg kunne nesten ta den ned til meg — så virkelig var det blitt alt det som før var uvirkelig.

Solhvervet kom. Lys og mørke tok ryggtak. Her trengtes det at alle krefter var med på den rette sida. Gikk det galt nå, var all von ute. Livet ville ise ned, og verda gå under. Det var kanskje så lite som skulle til: Ei handsrekning naboer imellom, ei bønn i et barnehjerte, og det store verdenshullet snudde så lysmakta fikk overtaket. Skjebnedogn da alt stod stille og venta. Sjøl olkaggen i kjelleren var det ingen gang i, og måtte med bakes, ble det tongt og rått. Det var tryggest å holde seg nær heim og tun og holde elden ved like.

Aspektene til onkel slo til: Natt til julaften kom det siste snøfallet. Jorda fikk likesom den siste finpuss for hogtida. Men ennå var onde makter ute som en måtte ta seg i akt for. Julekreaia isar. Et mystisk følge av overnaturlige vesener i menneskers og dyrs skapnad. Et huiende og bråkende tog som drog over menneskenes bustader i mørkningen. Plutselig gikk det opp for meg at der var nok Julegeita med — dette utysket som ville komme og ta julekveldsgleda fra meg. Mor kunne fortelle sagn om folk som for ille fordi de ikke akta seg for skreia. I leseboka til eldste bror min stod et dikt som het «Asgårdsreien». Var det om juleskreaia tru? Jeg fant det fram og prøvde å stavre meg gjennom:

*«Lydt gjennom luften i natten farer
et tog på skimmende sorte heste.
I stormgang drage de vilde skarer;
de have kun skyer til fodfæste.
Det går over dal, over vang og hei,
gjennem mulm og veir; de ænse det ei.
Vandreren kaster seg ræd på veien.
Hør hvilket gny! — Det er Asgårdsreien!»*

Makter å ta seg i vare for på alle kanter. Det var neimen ikke greit å være et ørlite menneske. Men dette var jo dagen som skulle ende i jule-

kvelden. Så hadde vel ikke mørkemaktene slikt tak allikevel. Se der satte far opp kornbanda — og jamen var ikke julespurven på plass med en gang. Den hadde sikkert holdt øye med utviklinga og nå var maten dens servert. Så samla vi oss rundt bordet til møljefest. Dampende, fettglinsende mølje. Den lar seg ikke beskrive. Men hysj! Kirkekloddene tok til å røre på seg og en bred flom av maltoner fylte bygda. Jula ringtes inn. Vi måtte ut på trammen og lye til denne hendinga. Hvert år hadde vi gjort det, men for hver gang var det en ny opplevelse. Ja nå stod vel han Nils der oppe i tårnet og drog i det slitte reipt.

Så inn for å bu seg til hogtidskvelden. Vask og skrubbing i store stamper, lukt av såpe og nytt, reint tøy. Men det var en som ikke fikk gleden til å skinne i seg, som hvert øyeblikk venta besøk av Julegeita, det var jeg. Det varme såpevannet sved i øya og mor skrubba meg dyktig på ryggen. Jeg kjente gråten fikk mer og mer overtaket. Men ingen hadde visst medkjensle med en hutrende liten krok. Da gjorde mor en liten sving inn i kammeret og med ett stod hun der med flunkende ny skjorte til meg.

— Se så, nå trenger du ikke være bange for Julegeita lenger.

Ør av glede fikk jeg høre at far hadde finni skjorta igjen i en snoskavle og at han og mor var blitt forlikte om at det skulle være en liten overraskelse for meg. De ante nok ikke alle de kvaler jeg hadde hatt.

Lys over alt — julemat, granbarlukt og kongerøkelse. Hogtid og heimsens hygge etter strevsomme dager og netter. En gammel beretning i en svartpermet bok ble levende under stjernelyset:

*«Men det begav seg i de dager,
at en befaling udgik
fra Keiser Augustus
at all verden skulde indskrives i mandtal — .»*

— — —

Julenatta var kald og stjernestreg, men jeg måtte stå en stund alene ute i det veldige og sanse at det var meg som var her. Rundt omkring i alle heimer var det lys og ro. Jeg pekte med fingeren på hver enkelt og kjente dem alle. Pekte på stjernene med. Det var så fredelig inne i brystet mitt og Julegeita var mange mil unna. Nå skulle jeg inn til det som mitt var og de andre til sitt.

God julenatt alle sammen.

«Skilmålet»

En gammel skikk
ved begravelser i Hallingdal

Har denne skikken eksistert på Ringerike?

I Hallingdal (og visstnok også enkelte andre steder) var det i gamle dager den skikk at begravelsesdagen ble kisten satt inn i stuen, og ettersom gjestene kom inn, vendte de seg først mot kisten en kort stund, og deretter hilste de på folket.

Før de tok ut, holdt fyriftalsmannen (kjøgemesteren) en tale, og da ble lokket tatt av kisten så alle kunne se liket.

Etter fanejunkeren O. T. Ruud i Ål foreligger et notat sålydende: «Då karane lyfte loket av kista så folket fekk sjå liket, sa fyriftalsmannen: Dæ De æra, ha e vore, men dæ e æ, sko De bi.» (Sikkert etter hans datterdatter, cand. philol. Agot Noss, i hennes bok «Høgtider og samkomer», Oslo 1963.)

Disse ord kaltes *skilmålet* og uttaltes av fyriftalsmannen på vegner av den døde til de etterlevende. Kanskje var dette bare slutningsordene av en lengre tale.

— Om dette *skilmålet* er det bare få og uklare tradisjoner i vårt land. At det virkelig har vært brukt i Hallingdal, har vi et vitnesbyrd om fra Hol. I bygdeboken for Hol (Lars Reinton: «Folk og fortid i Hol», II, s. 50) fortelles at den gamle skolelærer Tor Villand gjorde «skiljumålet» ved en likferd (1885). Det ser ut til at dermed døde skikken ut i Hallingdal.

Det er et interessant forhold at dette skilordet skal være kjent fra gravplater ute i Europa fra 1200-tallet, og da på latin:

Id quod sum, tu eris;
quod tu es, ego fui.

På norsk betyr dette ordrett:

Det jeg er, skal du bli;
det du er, har jeg vært.

Denne avskjedshilsen skriver seg altså ikke opprinnelig fra vårt land, den er kommet utenfra, og sannsynligvis gjennom presteskapet. Den kan godt stamme fra gammel kristen tid, ja, rent menneskelig som den er, kan den gjerne gå tilbake til førkristelig tid. Kanskje en mann som professor H. P. L'Orange kan gi opplysning om det?

Litt om ettergranskning —

Fort. fra side 11.

som Engebret Ferden fra 1612 av, og det ser altså ut til at Engebret og Simen har byttet plass, og at vi dermed får to klare ættelinjer, Bent 1528—1560, Simen 1594—1626 og Bent igjen 1627—1628 for Nerstad (lenger kan vi ikke følge denne linjen, for i 1630 er Bent i følge skattemanntallet rømt for farsotten), og Engebret i 1628, Nils (kanskje bare inngiftet?) 1557, Gudbjørg, enke, 1560, Engebret igjen fra før 1600 til 1626, Harald fra 1618 til ca. 1660, og Anders Haraldsen, 25 år gammel i 1664.

Når det lar seg gjøre å finne så pass mye ved å gå gjennom bare noen få tingbøker, skulle det være håp om å finne mer ved en systematisk gjennomgang av alle sammen. Men det krever tid.

I Præstlære —

Fort. fra side 14

var Adam Öhlenschläger, «Nordens dikterkonge, som kom for å hilse på ham for å få sogneprestens beretning om episoden med Anna Colbjørnsdatter og svenskene i Norderhov prestegård natten mellom 28. og 29. mars 1716. Prestekonens heltemodige opptreden ved den anledning var nettopp noe for Öhlenschläger, og i hans referat på vers i «Norgesreisen», som utkom året etter, berommer han i et dikt med titelen «Norderhaugs Præstegaard» Anna Colbjørnsdatter og nordmennene, og så fortsetter han:

End staar den ærværdige Præstehal
Saa sommersval,
Saa gjæstfri, med sine Rifter.
Man viser Huller i Bielken der,
Man har dem kier,
Det vidner om Annas Bedrifter.
Her boer en blid, en ærværdig Præst.
Jeg var hans Giæst,
Hvor Kuglerne havde knaldet.
Hvor Sporet var i Bielken at see,
Der drak jeg Thee,
Og tænkte paa Kæmpefeldet.

Fredrik Schjander.

I allfall er det interessant å finne dette i en norsk fjellbygd. — Finnes det noen tradisjon om at denne begravelsesskikken har vært i bruk på Ringerike?
Helge Fomnum

HØNEFOSS TEGLVERK OG KALKFABRIKK

— Under samme ledelse —

Tlf. Sentralbord 34 - 112 - 264 - 507 - 1136

Teglverket direkte 264

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

TEGLVERKSPRODUKTER

Ti meter under dette bygg lagres det gode Hønefoss brygg

**Øl og
Mineralvann**

A.S. HØNEFOSS BRYGGERI